СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IX св. 5—6

БЕОГРАД 1958

САДРЖАЈ

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД
1958

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НАШ ЈЕЗИК

Књ. IX. Нова серија Св. 5—6

ЈЕДИНСТВО НОВОГ ПРАВОПИСА

Пројект новог правописа српскохрватскога књижевног језика предмет је дискусија у многим нашим научним установама и стручним друштвима. Да би могла успешно завршити обиман посао око састављања новог правописа, потребно је да Правописна комисија, коју сачињавају истакнути српски и хрватски стручњаци, добије и мишљење наше културне јавности о овоме Пројекту. Када се те дискусије заврше и пошто позване установе и друштва пошаљу своје напомене о овоме Пројекту, Правописна комисија састаће се још једном да би, проучивши све приспеле напомене, донела коначну одлуку о новом правопису.

Посао који је досад свршила Правописна комисија и који још има да сврши веома је значајан, али и веома сложен. Не треба да се заборави да целокупна Комисија треба и са изменама, колико их буде било, да се сложи.

Без обзира на то, ја ћу овде изнети руководно начело којег сам се у њој придржавао и главни значај новог правописа.

Наш правопис је, тако се сматра свугде у свету, један од најсавршенијих. Вук Караџић имао је срећну идеју да за сваки глас у нашем језику утврди засебан знак и да, што је још много значајније, покаже у засебним речима све промене наших гласова. У извесном смислу његов се правопис може назвати фонолошким, иако не у потпуности. Вук Караџић, који је имао да створи нову систему гласова нашега књижевног језика и нове знаке за неке од њих, и то све да примени на народни језик и да чистим народним језиком замени ону језичку мешавину српскога језика и црквенорускогг и још произвољно мешање и једног и другог, што је дотле владало у нашој књижевности, — у неким питањима, која му нису била сасвим јасна, морао је до извесне мере и да отступи од својих основних принципа, и не

бих рекао да задовољи колико-толико начин писања који је до њега владао, али у сваком случају да дâ нешто у своме правопису што је имало неку везу са дотадашњим начином писања или га ма у најмањој мери напомињало. То су биле маленкости, ситнице које нису много реметиле основну гласовну или фонетску структуру његова правописа.

Комисија састављена од извесног броја стручњака са српске и хрватске стране имала је задатак да оне ситне разлике у којима се хрватски правопис разликовао од српскога или, боље да речемо, загребачки правопис од београдског, помири и сведе на један заједнички правопис. Као што се одавде види и као што не би било тешко одгонетнути, главна је ствар била — *јединство* правописа. Наравно, са основом коју је Вук дао. На тај начин Вуков правопис, који је он дао својом реформом 1818-те године, постао је поново највиши домет коме се тежило.

Познато је да је за ово време било доста покушаја да се у томе правопису измене она ситна правописна отступања која је Вук допустио, наравно свесно, а која се нису слагала са његовим општим принципима. Сада, све је то имало да буде одбачено, чак и онда када је на којој страни то и потпуно било већ спроведено и до извесне мере ушло у живот. Значи, биле су потребне и извесне жртве да се постигне оно толико очекивано и жељено јединство нашег правописа.

Истина, у понеким случајевима допуштен је двојаки начин писања. *Али ће тај двојаки начин писања вредети сада за обе стране, без оне подвојености на два различита начина од којих је један припадао једној, а други другој страни.* Ово мора бити истакнуто у свима правописним упутствима нашег језика. Мислим да ово треба да имају на уму и претставници оних установа којима је на мишљење послат Пројект новог правописа.

Могло би се понешто и друкчије изнети у правопису него што је то учињено у овом Пројекту. Али основни принцип наш, да се дође до јединства, тражио је да се у појединим случајевима поступи онако како је поступљено.

Још нешто. Иако је у појединим случајевима могло бити и двојаког писања понеке особине, што би било оправдано са различитих страна, ипак се тежило, мада се увек није постизало, да тога двојства или двојаког начина буде што мање, јер

се имала на уму увек јединствена намена овог правописа широким круговима нашег народа, нашој школи и нашој књижевности, а не свођење на једну могућну или допуштену особину, по сваку цену, у сваком посебном случају.

Ми сматрамо да је овим правописом ударен основни темељ нашој књижевној заједници. После извесног низа година, на основу заједничког споразума, може се понешто и изменити што је сада ушло у нови правопис. То закључујем на основу тога што је тако бивало и тако бива у свим правописима на свету, па је сасвим природно да тако буде и са нашим правописом. Ја, са своје стране, поздрављам у овоме правопису основни принцип слагања оба досадашња наша правописа и примање у основици онога што нам је некада Вук дао. Зато и мислим да никакве напомене које се ма са које стране могу учинити не могу више поколебати тај основни принцип. Комисија ће, разуме се, бити захвална свима који јој својим напоменама помогну да овај принцип у новом правопису спроведе на што бољи и могућнији начин. То ће само користити успешнијем завршетку овог изванредно значајног посла.

Ја нећу говорити о заједничком начину писања појединих техничких особина правописа (мала и велика писмена, одвојено и спојено писање речи и сл.), о заједничкој интерпункцији, о уједначавању акцената у речима, опет са допуштањем варијаната које се налазе у народним говорима итд., што је све заједно знатно отежавало општу употребу једног правописа са много разлога, о уједначавању књижевног јекавског изговора, о многим другим ситнијим особинама, што се све постигло заједничким напорима, јер је све то само појачавало оно основно правописно јединство које је у основици овог правописа, а које се заснива на гласовном писању особина нашег језика.

Свугде се ту могу дати и друкчија мишљења него што су у овом правопису примењена, као што ће се то видети и из одговора широких кругова нашег друштва. Много штошта од тога може ући и у предложени правопис. Али ја понављам још једном: све се може примити што не потреса основни принцип о јединству правописа, што може ући у његов оквир, а што се не противи основним особинама природе нашег језика.

А. Белић

О АУТЕНТИЧНОСТИ ГЛАГОЛА *ГРАКНУТИ СЕ* У ЈЕДНОМ ЊЕГОШЕВУ СТИХУ

У разговору о тешкоћама с којима је скопчано тумачење језика старијих писаца који су писали у дијалекту, посебно тумачење Његошева језика — и то не само тумачење његових фигура, нарочитих фраза и израза него и самих појединих речи, — проф. Ј. В. из Београда приметио је: „И Вушовић чији су реални коментари Његошева језика махом добри, чинио је ту понекад грешке. Тако је и он у једном случају једноставно једну реч заменио другом, и на том месту изменио Његошев текст".

Ј. В. је мислио на глагол *гракнути се* у стиху 379-ом IV-ог дјејствија Његошевог Лажног цара Шћепана Малог у речи Књаза Долгорукова, који обраћајући се Шћепану каже:

„Твоја лажа није једна шала:
гракнула се она на далеко,
на четири краја од свијета".

Проф. В. сматра да је овде *гра̏кнути се* погрешно стављено место *тра́кнути се*. По његову тврђењу Његош је ту морао употребити овај последњи глагол, јер је, како он каже, у говорима оних крајева, тј. у говорима Његошева ужег завичаја, врло обичан у употреби.

Ја сам одмах одговорио да сам и са̑м, приређујући, заједно с проф. Р. Лалићем, текст Лажног цара Шћепана Малог за јубиларно издање Цјелокупних дјела П. П. Његоша 1952 г. на томе месту узео глагол *гракнути се*, пре свега зато што његово значење *огласити се, чути се* на то упућује. Ово значење дали смо му Р. Бошковић и ја у Рјечнику уз пјесничка дјела П. П. Његоша (књ. VI поменутог издања, 1954), наводећи за њ као пример управо малопре цитиране стихове.

Истина и глагол *тракнути се*, који ја раније никада нисам чуо, с обзиром на његов основни део *(трак)* могао би да значи нешто слично, могао би, наиме, да значи *пружити се као трак*, па одатле и *отићи далеко*. А ово значење, каже Ј. В., управо и има тај глагол. И баш зато, по његову мишљењу, на цитираном месту боље одговара овај него глагол *гракнути се*. Он ме у то није могао уверити, мада ме је ово схватање једног угледног просветног и јавног радника морало навести на размишљање. То се схватање не може одбацити без објашњења већ ни зато што оно, како ћемо ниже видети, није усамљено.

Од најужих земљака проф. Ј. В. ја сам се већ обавестио још од двојице, од једног другог старијег професора и од једног инжињера, да они за глагол *тракнути се* никада нису чули. А нико други ни од људи из осталих крајева Његошеве уже отаџбине није ми потврдио да зна за употребу овога глагола у било коме значењу. За глагол *гракнути се*, међутим, знају многи појединци из најстарије четворонахиске Црне Горе. То ми је потврдио између других и проф. С. Перуновић, који се проучавањем Његоша врло дуго и врло интензивно бави. Један од оних код којих сам се обавештавао, проф. Ј. Вукмановић, кустос Музеја на Цетињу, одмах ми је за значење овога глагола, и то за преносно његово значење, у коме га је и Његош употребио, навео и пример: *Та се срамота гракнула на далеко*. Употреба глагола *гракнути се* врло је обична и у тзв. Црногорским брдима. Значење које смо отуда понели дали смо му Бошковић и ја у Рјечнику уз пјесничка дела Његошева. Једино се, изгледа, с повратном речцом *се* не употребљава у Васојевићима мада ми је књижевник М. Лалић рекао: „Иако се не сећам да сам га у моме крају икада чуо, мени је тај глагол у значењу које му дајете потпуно јасан и жив у моме језичком осећању". Он је, даље, познат у никшићком и дурмиторском крају. Поред доказа који зато имамо у тексту Шћепана Малог Вушовићеве редакције, ово ми је сада потврдило неколико појединаца из оних крајева. Зато сам ја другом приликом упитао проф. Ј. В. није ли он глагол *тракнути се* нашао у неком издању Лажног цара Шћепана Малог (у једном издању његову, то ћемо ниже видети, стоји баш овај, а не глагол *гракнути се*), па га одатле пренео у у свој речник. Он је пак сигуран да је глагол *тракнути се*

у значењу *отићи далеко* понео из свог родног краја. А за постојање тога глагола у оним крајевима, не, истина, у томе него у сличном значењу имамо још једно, и то сад писмено сведочанство. У збирци речи Андрије Јовићевића из Црне Горе, у Институту за језик Српске академије наука, налазимо глагол *тракнути се — огласити се, чути се.* Али, иако он не даје за њега значење које даје коментатор Задругина издања Његошева дела, јавља се сумња није ли га, можда, Јовићевић узео из објашњења ретких речи датих испод текста у издању Лажног цара Шћепана Малог које је приредила Српска књижевна задруга [(књ. 65, 1902 г.). У овоме случају на то нас, пре свега другог, наводи баш значење, које је за Јовићевића исто оно што га је Његош дао глаголу *гракнути се.* А у вези с основном речју глагол *тракнути се* не би могао имати то значење, већ оно које му даје Ј. В.; *тракнути се,* наиме, може значити *пружити се као трак, отићи далеко,* а не *огласити се* и *чути се,* јер се трак пружа на једну страну, а никад не даје никаква гласа од себе.

Овакав закључак намеће и пракса већине старијих скупљача појединих збирака речи које се налазе у Институту за језик САН. Многи од њих нису само бележили речи из народа него су их вадили и из појединих текстова. Принципски се може поставити питање није ли то чинио и А. Јовићевић, чија збирка је иначе лепе лексичке вредности. А ни у једној од осталих бројних збирака речи, нити ма где другде у богатој лексичкој грађи Института, ми немамо тога глагола. (Једино се још налази на једном листићу исписаном из Задругина издања Шћепана Малог). Нема, додуше, нигде тамо ни глагола *гракнути се* сем опет на јединој цедуљици, на коју је унет из означеног Његошева стиха, али не из овог већ из другог једног издања Шћепана Малог. Заједно с чињеницом да ових речи нема ни у једном досадашњем нашем речнику, ово сведочи да су оне, и једна и друга, уколико обе постоје, уско дијалекатске речи. И, нека допустимо постојање и једног и другог глагола, несумњиво је да им је употреба ограничена на говоре црногорске. Његош је, свакако тај глагол, један или други, узео из ових говора. А било да су они тамо оба, или само један од њих у употреби, свакако је потребно, уколико је то могуће, утврдити који од њих је Његош у цитираном стиху употребио.

Поред већег броја изнетих доказа о садашњем постојању глагола *гракнути се* и његова употреба у већем броју издања Његошева дела говори у корист претпоставке да је писац Лажног цара Шћепана Малог на означеном месту употребио овај, а не глагол *тракнути се*. Пре свега у првом издању Шћепана стоји *гракнути се*. И мада у томе издању, штампаном у Загребу, где у оно време (1851) слагачи нису били много вични ћирилици, има по која словна грешка, — у вези с овим мислим да се таква грешка не може претпостављати, јер је Његош, колико нам је његов рукопис познат, уочљиво различито писао слова *т* и *г*. Оба ова слова он је углавном писао на руски начин, као *m* и *г*. Осим тога напоредо са знаком за глас *т* он је врло често, као и многи старији писци, употребљавао латиничко слово *t*. Али ни у једном ни у другом случају, ми сматрамо, није могла доћи у обзир грешка писања *г* место *т*.

И сва друга позната нам издања: она популарна (још тачно не знамо колико их је било) Књижарнице браће Јовановића из Панчева; затим издање Државне штампарије у Београду од 1926, у књ. I Целокупних Његошевих дела (заједно с Горским вијенцем и Лучом микрокозма), а у редакцији М. Решетара; даље оба издања Народне културе (свако у по једној књизи Његошевих целокупних дела) у редакцији др Данила Вушовића, као и у јубиларном издању у редакцији Р. Лалића и потписаног, — у цитираном стиху имају глагол *гракнути се*.

Једино је Драг. Костић, језички коментатор већ неколико пута поменутог Шћепана Малог у издању Српске књижевне задруге место *гракнути се* употребио глагол *тракнути се* и испод текста му дао значење *распрострети се* (в. стр. 158 цитираног издања). Ми смо већ рекли да, с обзиром на семантику основне речи, ово значење тај глагол не би могао имати. А Костић му то значење није дао као већ познато него што му је оно било потребно. А да ли је тај глагол раније чуо од некога из Његошева завичаја, па му сам дао значење које му је одговарало, или је, не знавши ни за глагол *гракнути се*, који је нашао и у првом и у свим дотадашњим издањима Његошева дела сам исконструисао *тракнути се*, — то још са сигурношћу не бисмо могли тврдити. А свакако је врло потребно знати да ли је ста-

рија Јовићевићева збирка речи из Црне Горе или Задругино издање Лажног цара Шћепана Малог.

Српска књижевна задруга издала је ово Његошево дело 1902 г., а збирка речи А. Јовићевића, према подацима добијеним у Институту Академије у коме се налази, носи датум 1899—1901. Његова збирка је, дакле, старија, иако не много старија, од Задругина издања Шћепана Малог. Па и поред тога ми држимо да је пре Јовићевић ову реч узео из тога издања Његошева дела, него што ју је, обрнуто, редактор, који је први променио пишчев глагол *гракнути се* у *тракнути се*, узео из Јовићевићеве збирке. Иако датуми Задругина издања Шћепана Малог и Јовићевићеве збирке говоре обрнуто, остале чињенице упућују на овакав закључак. А осим тога, или, боље рећи, баш у вези с тим, ми скрећемо пажњу на чињеницу да је Јовићевић и после завођења његове збирке у Институту за језик (ранијем Лингвистичком отсеку) могао чинити појединачне измене и допуне. Може се, дакле, с доста вероватноће претпоставити да је он, који је при састављању своје збирке речи из Црне Горе и пре користио богат дијалекатски речнички материјал из Његошевих дела (у то ће се свако уверити ко упозна Јовићевићеву збирку), — после појаве онда новог, Задругина издања Лажног цара Шћепана Малог искористио и нова тумачења на која је тамо наишао, између осталог заменио глагол *гракнути се* са *тракнути се*, задржавши за њега значење првог глагола. Ми, истина, не знамо ни да ли је глагола *гракнути се* било у његовој збирци, као што немамо података ни да је он вршио замену коју претпостављамо, нити да је *тракнути се* накнадно унео као сасвим нову реч. Ову претпоставку, и то као врло вероватну, чинимо и на основу познавања историје других неких збирака речи, које су врло често допуњаване и дотериване и после њихова завођења у Академији.

И да закључимо. Било да је А. Јовићевић глагол *тракнути се* имао у своме језику, односно да га је забележио у своме крају, као што проф. Ј. В. зна да се у томе крају и данас употребљава, — било да га је унео из Задругина издања Његошева дела, и било да је ту реч Драг. Костић чуо од некога из Његошева завичаја, или ју је тако сам умовањем конструисао, као што је, несумњиво исконструисао њено значење, — за нас не може

бити никакве сумње у то да је Његош на цитираноме месту у Шћепану Малом употребио глагол *гракнути се*. У ово смо сигурни без обзира на то да ли је он знао и за глагол *тракнути се*, који, иако постоји, може имати само значење које за њега даје проф. Ј. В., а не ни Јовићевићево ни Костићево значење, макар колико да су она подешавана према ономе што намеће употреба у Његошеву стиху.

У свакоме случају било би врло корисно да они што о овоме друкчије мисле то своје мишљење доставе Нашем језику, који ће га врло радо објавити.

М. Стевановић

ПОГРЕШНА УПОТРЕБА НЕКИХ НАЗИВА

Неоспорно је да је у последње време, нарочито после рата, доста олабавило наше језичко осећање, да се мало пази на језичку правилност, чистоту и лепоту, не само у говору, него и у писању. Колико је та појава ухватила маха, најбоље се може видети из „Језичких поука", које „Наш језик" даје у свакоме свом броју. Не мислим се овај пут упуштати у разматрање узрока те појаве, него ћу указати на погрешну употребу неких речи, под утицајем туђих језика.

Албанац или *Арбанас?* Било би природно да један народ зове своје суседне народе онако како се они сами називају, или мало измењено, али уствари много пута није тако. Ми, например, три суседна народа зовемо сасвим друкчијим именима, која немају никакве везе с њиховим народним именима. То су: Немци, Грци и Арбанаси. Задржаћемо се на последњем називу. Од свога доласка на Балканско Полуострво наш народ је био у непосредном суседству с овим народом, живео највише времена у истим државама. Па ипак, за читавих 1300 година те такорећи симбиозе наш народ никад није свога јужног суседа звао онако како се сам називао, тј. *Шиптарима*, већ му је давао разна друга имена: *Арбанас, Арбанасин, Арнаут, Арнаутин, Албанез, Албанезац, Шкипетар*, а у новије време *Албанац* и *Шиптар*. Овако различна имена једном истом народу давана су, свакако, зато што је он вековима живео племенским животом, немајући, — с изузетком под Кастриотом у 15. веку — своје народне државе, те се о националној свести у данашњем смислу у ранијим вековима није ни могло говорити, па није ни могло бити заједничког народног назива, већ су постојала племенска имена, као: Геге, Тоске, Мирдити, Малисори и др.

Да видимо како је дошло до толиких назива у нашем језику. Према проф. Скоку (Хрватска енциклопедија I), талијански, а потом и западноевропски назив *Албанија* прво за крајеве око Крује и Елбасана, постао је од грчког назива Albanon, који се први пут помиње у II веку пре Христа, а други пут тек 1042. и доцније до 15. века. Код Птоломеја се данашња Круја зове Albanopolis. Доцније је Albanon промењено у Arban, од чега је у нашем језику метатезом постало *Рабьнь*, како је забележено у старим споменицима. А од Arban наставком *-as*, који одговара нашим наст. *-јанин* или *-ац*, постао је назив *Арбанас*, што значи „становник Арбана". Та реч је ушла у наш језик непромењена или је појачана нашим наст. *-ин*, па смо добили и *Арбанасин*. Значи да наш назив *Арбанас* долази од назива за становнике данашње Крује и околине. Према граду Arban сви који су се из тога краја иселили у јужну Италију звали су се Arbër, а они у Грчкој Arvanitos, јер је у новогрчком *б* дало *в*, а место арбанашког наст. *-as* дат је грчки суфикс -itos који одговара нашем *-анин*. Од грчког назива Arvanitos Турци су начинили Arnavut, што смо и ми примили од њих као *Арнаут* или *Арнаутин*. У Далмацији и Црној Гори, под утицајем талијанског назива за тај народ Albanese, раније се говорило *Албанез* и *Албанезац*. Сами Арбанаси се на свом језику зову Shquipëtar, према чему се и наши грађани те националне мањине зову *Шиптари*, па се тако и званично воде.

А сад ћемо видети који су називи употребљавани у нашим писаним споменицима и књигама.

Из Даничићева „Рјечника из књижевних старина" види се да је у Средњем веку најчешћи назив био *Арьбанасинь* и придев *арьбанашкьıи*, али има и *арьванитскьıи*, начињен према грчком изговору. Назив за арбанашку земљу је од 16. века у нашим споменицима *Арбанија*, а само по једанпут је, према грчком, записано *Алаванитa* и *Альванитa*.

У нашим народним песмама, у књигама за последњих 150 година, код најистакнутијих наших писаца, географа, етнографа, политичара, као: Доситеја, Вука, Његоша, Љубише, Даничића, Новаковића, Цвијића, Дедијера, Т. Ђорђевића, Дучића, Ј. Томића, Радоњића и др. налазимо само *Арбанас*, *Арбанашка*, *арбанаски* или *арбанашки*, *арбанасити* и *арбанашити*, *Арбанија* (Његош, Вук, народне песме, Јов. Јовановић, Радоњић). У цело-

купној лексичкој грађи Института за српски језик САН нема ни једне потврде за *Албанац, албански*. Само новији речници (Ристић-Кангргин, Бенешићев, Деановићев) имају и *Албанац*, и *Арбанас*. Али се у Југославенској енциклопедији, у три чланка од проф. П. Скока, К. Крстића и Х. Барића говори само о *Арбанасима*.

Од имена *Арбанас* начињене су друге именице, придеви и глаголи, као: *Арбанашкиња, арбанаштво, Арбанашка, арбанасити се, арбанашити, арбанаски, арбанашки*, како у народним песмама, тако и код најистакнутијих писаца. Поред тога, у Далмацији се једна врста црног грожђа зове *арбанас*, једно село *Арбанаси* и једно острвце *Арбанија*.

Назив земље је *Арбанија*, почев од 16. века, и тако се зове у народним песмама, код Вука, Његоша, Јов. М. Јовановића, Ј. Радоњића и др. Тек кад је 1912. створена независна држава, која се на свима страним језицима звала Albanie, и код нас је усвојен назив *Албанија*, а њене становнике зовемо *Албанцима*, што је сасвим у реду. Али је погрешно сам народ, који не живи само у Албанији, звати *Албанцима*, јер се тако ни они сами не зову, већ их треба звати само *Арбанасима*, како смо га вековима звали. Уколико се тиче арбанашке националне мањине у нашој земљи, њој је званично дато име *Шиптари*, како се сами зову.

Према свему досад реченом, речи *Арбанас, Албанац* и *Шиптар* не треба сматрати синонимима, нити их мешати, а најмање у речницима *Арбанас* упућивати на *Албанац*. Назив *Арнаутин*, примљен од Турака, с престанком турске власти у нашим крајевима, мало по мало се изгубио, тим пре што је био добио донекле погрдан смисао.

Словеначки или *словенски?* Код Хрвата је уобичајено да се место *словеначки* говори и пише *словенски*, што је погрешно, како у погледу творбе те речи, тако и у погледу значења. Ако хоћемо да начинимо придев који показује да се нешто односи на *Словенце*, ми на реч *Словенац* додајемо придевски суфикс *-ски* и тако се добије *словеначки* (од-цьски > чки), као од *Сремац-сремачки*. Аколи се нешто односи на *Словене*, тј. на све народе индоевропске групе који говоре језицима сродним с нашим, онда употребљавамо придев *словенски*. Дакле, ако се напише *словенски језик*, то не може значити *словеначки језик*, већ *језик Словена*, а то би

могао бити само *прасловенски*. О овој ствари ја сам једном писао у загребачком часопису „Jezik"*), изазвавши полемику, у којој је мој опонент правдао употребу *словенски* уместо *словеначки* тиме што су Хрвати први суседи Словенцима, па зато је у реду да тај придев говоре онако како га говоре суседи! То је слаб разлог, иако се дешава да ми под утицајем суседа мењамо неку своју реч, као што нпр. сад већина пише *мађарски* место прастарог народног *маџарски*. Словенци имају свој језик и по њему *словенски* значи да нешто припада *Словенцима*, који су као своје национално име сачували општесловенско *Словени*, од чега је начињено *Словенец* за мушкарца и *Словенка* за женску. Али и *Словаци* су сачували као своје народно име мало измењен заједничкословенски назив, од којега су начинили придев *словенски* у значењу *словачки*. Пошто има и Словака у нашој земљи, да ли треба и због њих, као суседа, да говоримо *словенски* место *словачки?* И како ћемо знати кад *словенски* значи *словеначки*, кад *словачки*, а кад *општесловенски?* Неко на ово може рећи да у погледу општесловенског не може бити збрке, јер Хрвати говоре *славенски* место *словенски*, али наш језик није само хрватски, него и српски, па Срби, иако знају шта значи *славенски*, не треба да се доводе у забуну употребом речи *словенски* у значењу *словеначки*. Узгред да напоменем да је правилније *Словеначка*, него *Словенија*, како кажу Словенци.

Скопље, Битољ или *Скопје, Битола?* У последње време пада у очи да разна македонска привредна претставништва и огласи предузећа у чисто српскохрватском тексту употребљавају речи *Скопје* и *Битола*, што није исправно. Те вароши тако се зову македонски и нико није против тога, али се не може допустити да се ти македонски називи употребљавају и у српскохрватским текстовима. За њих не може вредети пропис да се називи места говоре и пишу онако како се говоре у дотичном месту, јер тај пропис вреди само за област једног језика, а не и за називе на другом језику, макар и у истој држави. Ако наш народ одавно има своје називе за нека места, ми их не замењујемо страним, као нпр. Беч, Солун, Рим, Цариград и др. То исто вреди и за *Скопље* и *Битољ*, што су наши српскохрватски на-

---

*) Jezik 1953, св. 5, стр. 153.

родни називи за та места одвајкада. Друга је ствар ако се, рецимо, шаље писмо у Аустрију; ми ћемо, наравно, написати Wien, а не *Беч*, или у Италију Roma, а не *Рим*. Тако исто ставићемо *Скопје* или *Битола*, ако је адреса на македонском, али ако је написана на српскохрватском, мора се ставити *Скопље*, *Битољ*. Адреса се може писати и на српскохрватском, јер је то државни језик за целу Југославију.

Милош С. Московљевић

НОВИ ПРЕПЕВ ПУШКИНОВА ЕВГЕНИЈА ОЊЕГИНА

Доносећи оцену неког уметничког препева тешко је не изрећи неправедан суд према ономе који нам је тај препев пружио. Нехотице критичар пореди резултат који претставља предмет његове критике са оним идеалним резултатом који би хтео да има пред очима. Материја је ту финија, дража, крхкија; стихови се знају напамет, стихови се воле друкчијом љубављу него проза, па су и мерила осетљивија. И ми се унапред извињавамо творцу најбољег досада српскохрватског препева Евгенија Оњегина[1]) што ћемо говорити и о ономе што он није постигао, иако свесни огромних тешкоћа с којима се сударао и које је пребројивао; али уједно примећујемо да можда баш та чињеница — што његов препев ствара живе асоцијације са највишим и најозбиљнијим захтевима у том правцу — може бити истакнута као похвала његовом труду.

Још Гете се питао, поводом Виландова прозног превода Шекспира, није ли можда боље велика песничка достигнућа преводити у прози. Исидора Секулић је говорила најпохвалније о превођењу у белим стиховима. С обзиром на тешкоће око превођења стихова уопште, ова и слична теориска разлагања, тражења, сумњања постају оправдана. Нико још није дао неке убедљиве, општеприхватљиве сугестије у вези с питањем препевавања. Превођење поезије ставља преводиоца пред проблеме какви се не јављају у вези с осталим областима књижевног стваралаштва. Од преводиоца поезије се траже, такорећи, два стваралачка акта: пресварање идеје и преcтварање форме. А који је тај, толико обдарени преcтваралац, који може током це-

[1]) Александар Пушкин: Евгеније Оњегин, роман у стиховима. Препевао Милорад Павић. Изд. Народна књига, Београд 1957, 1—286.

лог свог рада, у сталном надахнућу и мајсторству, да постиже обоје?

Друго, посебно питање састоји се у овоме: ако се језици не слажу у погледу версификационих могућности, да ли задржати стих и строфу оригинала или увести облике, најприсније слуху онога ко треба да чита препев?

Данас наши преводиоци, изгледа, сматрају за питање професионалне части да песничка дела преносе својим читаоцима у облицима исто тако песничких дела, а не прозних или напола песничких. Притом, одржавањем метричких особина оригинала, они изражавају поштовање према оригиналу, уједно делују на своје читаоце донекле ерудитивно, упознајући их са првобитним звучањем дела, а у исти мах приказују и своју вештину, „брилљирају" помало техником свога рада, као што, например, диригенти сада све чешће диригују напамет. Критичност и аутокритичност у наше доба расту у свему.

Ми се у потпуности слажемо с тежњама твораца препева да стварају и формално песничке продукте. Давати прозне преводе песама или поема, или, рецимо, неке нерimоване препеве римованих дела, неритмичне транспозиције ритмичних казивања или слично, значило би за данашња високо развијена књижевна чула некакво површно прилажење задатку, непажњу према читаоцу, давање уџбеника уместо уметности, пословну експедитивност. Читалац више не тражи само обавештење о садржају, па и не само обавештење о тону, о стилској обојености, о духу оригиналне песме. Он жели, и има право да жели — ако то постоји и у оригиналу — оно унутрашње акустично уживање, уритмованост било које врсте, музику слога, ту радост уживљавања у организацију звука, радост испуњења сопственог ритмичког очекивања, уствари обману творачког саучесништва, која и чини основно оправдање за ритмичну, хоћемо рећи за једину добру поезију. Остаје само велико и тешко питање — којом музичком техником да се служи преводилац: оригиналном, домаћом, неком трећом?

Павић је решио питање у корист версификације оригинала. Пружио нам је препев Евгенија Оњегина у „оњегинској" строфи (a b a b c c d d e f f e g g), у четворостопним јамбовима. Он је усто оценио сасвим правилно да је измешаност (код Пушкина

правилну измешаност) мушких и женских рима потребно свести у српскохрватском препеву углавном на женске риме, уз местимичну, бесшемну присутност мушких. И то не само стога што би изналажење огромног броја мушких завршетака претстављало брзо исцрпљивање расположивих речи и нагрђивање препева њиховим честим понављањем, већ и зато — а наши преводиоци тога често нису свесни — што је у руској поезији број слогова у завршетку стиха, тј. у оној гласовној количини која се сликује, аутономни а притом секундарни чинилац који често измиче ритмичком ткању, „лепрша" на крају, од последњег нагласка надаље, не обазирући се на стопни фундамент који одјекује у целом стиху пре њега. Руска клаузула је ослобођена прописаног метра, она се гради у некој својој, себи доследној архитектоници, тако да, рецимо, четворостопни јамб може имати јампске, трохејске, дактилске, хипердактилске завршетке, измешане и изримоване на разне начине, а да то за руско уво остане недвосмислено четвороударна језичка музика. У *том* смислу руском (подразумевамо: класичном, „пушкинском") стиху недостаје принцип силабичности, онакав како га схвата српскохрватска метрика. Неки, па и скорашњи преводиоци руских песама превиђали су то па су правили две грешке: једну, већу, — сабирали су слогове у руском стиху и давали исти број слогова у нашем, понекад мењајући притом природу риме а тиме и самих стопа, јер су начело силабичности стављали изнад начела „стопности"; другу, мању, грешку — чували су и број слогова и врсту риме, правећи насиље над нашим језиком при извлачењу јампских или дактилских завршетака а не примећујући да је ова савесност излишна, јер ако је до општег акустичког ефекта у руском језику, у њему четворостопни јамб с мушким завршетком звучи, углавном, некако исто као и четворостопни јамб с женским или средњим завршетком. То су доказали модернији руски песници прављењем рима помоћу речи са неједнаким броем слогова изај нагласка.

Констатујемо, дакле, да је Павић правилно *чуо* музику Пушкинових стихова. Мора се додати и то да је он правилно оценио шта може у српскохрватској поезији да претставља исправан мушки слик и није пао у манир неких преводилаца да дактилске завршетке са гласовно једнаким последњим слого-

вима или само једнаким последњим вокалима сматра за мушке риме[1]. Његови мушки сликови су типа кру̑г — дру̑г, ро̂ј — бо̂ј, сне̑н — тре̑н, сву̑д — спру̑д и сл., понекад с истим квантитетом силазног акцента, понекад не. Понегде, доста ретко, има сликовања типа кра̂ј — за̏вича̄ј, што је мање срећно. Код женских сликова јављају се иста два случаја: тип сре̏о — све̏о, бли̏ста̄ — чи̏ста̄, то̂на — балко́на, ве̂ка — че̏ка̄, и тип Е̏вге̄није — пи̏је̄, о̀вӯ — пе̏сни̏кову, тј. римовање трохејског завршетка са хипердактилским, које начелно одговара горе поменутом римовању јампског завршетка са дактилским. У двосложном метру оваква римовања не парају слух, пошто ту у дужим акценатским целинама (на крају стиха) може после главног акцента да се осети мали споредни нагласак и на првом следећем несуседном слогу (често је то и дужина) — ако не увек по природи речи, а оно захваљујући претходној ритмичкој инерцији. И када тај привидно или лако наглашени слог падне у риму са стварно наглашеним, потребан склад се ипак, за невољу, постигне. Али, гледајући из исте ове метричке и чисто фонетске перспективе, не би требало сматрати допустивим „сликовање" суседних (по броју слогова) завршетака: јампског са трохејским (код Павића сасвим изузетно: ми̑р — брига̀ди̑р, ба̂л — гене̏ра̄л), ни трохејског са дактилским (хра̂ма — ру̏кама), ни дактилског са хипердактилским (увре́дити — пле̏менитӣ). Оваква сликовања нарочито су нескладна ако у дужем завршетку нема дужине на оном вокалу који треба да претставља у погледу слика парњак наглашеног вокала у краћем завршетку. Дакле — сла̂вна — ни̏шта̄вна ипак је мало боље него ко̏су — у за́ңосу, и сл.

Асонантни слик долази код Павића, чини се, сасвим изузетно:

Преда мном лежи писмо њено...
Читам га с тугом притајеном.

Што се тиче каквоће Павићева јамба, треба потсетити на једну чињеницу: за српскохрватску силабично-тонску метрику утврђено је (то питање су разрадили највише Кошутић и Тара-

[1] Типови „мушких" рима код једног од послератних преводилаца Љермонтова: сетих се — убојне, оклопа — погледа, текла је — планинске итд.

новски) да у њој дужина, нарочито после кратког нагласка, може да преузме улогу јаког места у стопи. У Павићеву препеву осећа се интуитивно приближавање таквим исправним решењима. Међутим, има и доста трансакцентовања стопа (трохеја уместо јамбова) без поменутог оправданог разлога. Ритам се све више поремећује што се ово дешава ближе крају стиха. Тако, имамо трансакцентовану прву стопу:

Чѐкали кад ће зора плава ...
Њѐму је име било Ленски.

Другу:

У Рус*да* и Ричардсона ...
И вре*тѐно* — друг зимских ноћи.

Трећу:

Упознај ме *с њôм.* — *Ти* се шалиш.
... Да узбуни *звŷк мо*је песме.

Четврту:

И речи вечно у *зáно*су.

Прву и четврту:

Кŷршуми, сабље и *двóбо*ји.

И тако даље.

Али има много делова поеме који звоне у правилном и ненатегнутом јамбу:

Сви учили смо више, мање;
Пòнешто[1] зна од свега свако,
Те ученост и васпитање
Испољити је код нас лако.
Јȕнāк је мој, по суду многих
(Сȕдӣјā одлучних и строгих),
Пун знања био, ал' по моди.
Наследио је дар да води
Неусиљене разговоре
О овој или о̀ној ствари,
Да ћути као стручњак стари
Лйчности важне кад прозборе,

[1] Често се чује и „понȅшто“.

И жаром хитрих епиграма
Да буди осмехе код дама (I глава, 5 строфа).

Или ово:

Што човек мање воли жену,
Тим лакше он се свиди њој,
И пре заплете душу њену
У саблазни и лажи рој (IV, 7).

Исто тако и ова строфа:

Пр̀олећнӣм зраком гоњен врелим,
Напуштајући вис и брег,
У потоцима мутно-белим
На ливаде се слио снег.
При̏рода цела ведро срета
Кроз сањив осмех јутро лета;
Све плављим сјајем небо блиста;
У паперју зеленог листа
Још прозрачне се шуме пуше;
Из воштанога свога саћа
На ливаде се пчела враћа;
Долине се шарене, суше,
Ко̀поре̄ стада и у ноћи
И̏звӣја̄ славуј у самоћи (VII, 1).

Као што се види, местимичног излажења из јампске шеме има и у наведеним овде примерима (речи написане курзивом), али све заједно ствара утисак хармоничног четворостопног јамба.

Питање које смо напред поставили а на које после ове мале анализе хоћемо да дамо одговор, Павићев препев решава потврдно: на српскохрватском језику очигледно може, уз учешће талента и стрпљења, да се прави добра силабично-тонска поезија. Да ова, „стопна" поезија није тако својствена духу тог језика као што је силабична „цезурска", доказао је и сам народ својим песмама, и песници — уметници, и наука. Али би претстављало одлажење у крајност када би се одлучно тврдило да се у бесцезу̏рном а стопном метру, какав господари руском класичном поезијом, не могу градити добри српскохрватски стихови, или — то је бар сигурно — добри српскохрватски препеви. Допустимо чак претпоставку да он никад неће блиско зазвучати

нашем човеку, да га наш човек неће никад тако „глатко“ примати као што Рус прима сличне метричке творевине. Допустимо да су тачне опаске Исидоре Секулић: „Код оних који се држе... туђега метричкога система, понекад просто чујете како кроз текст непријатно цакћу стопе. Ако се стихови пребацују у метрички систем преводнога језика, врло лако се помути интонација оригинала“[1]. Али се можда — одговарамо ми — у туђем метричком систему, као и у свему што је „егзотично“, с друге стране, крије могућност непосредног деловања, — као што кинеска слова на свили крију моћ да нам више дочарају своје далеко поднебље него ли њихов тачан превод на нашем папиру? Често куђени препеви класичне грчке и латинске поезије на модерне језике, израђени на принципима који су у језицима препева данас неодрживи (или на подражавању тих принципа) ипак стварају у нама, на првом месту, акустички утисак који је близак утиску добијеном од слушања оригинала, а кроз њега, по неким блиским и далеким асоцијацијама, преносе нас у целокупну стилску и историску „тоналност“, у потребну атмосферу Јеладе или Рима. Зар би могућно било осетити Одисеју кроз њен препев у вуковском десетерцу? Можда звучи парадоксално, али и туђа музика речи, и страна имена (у преводу с руског обавезно „Јуриј Николајевич“ а не „Ђорђе Николић“!), и неки помало необичан синтаксички обрт, нешто неуходано, ако не већ и неправилно у крајњој линији — управо сви ти елементи и могу често да придаду неопходну локалну боју, која тако лако бледи у преводима. Са нешто мало књижевног искуства нашем читаоцу може туђински јамб исто онако да сигнализира руску степу или стари руски спахилук или нови руски град, као што му то, данас већ сигурно, чини „Николајевич“ у преводима руских романа.

Ту смо се већ дотакли питања интонације, стила. То је важније и болније питање — и нерешљивије. Да захватимо још дубље — настаје питање оправдања одговарајуће песничке творевине међу осталим творевинама њеног народа, питање њеног места, њеног одјека у историји и у душама саплеменика њеног

[1] Исидора Секулић: О превођењу, о збирци партизанских песама, о преводу Анице Савић Ребац тих песама на енглески језик. Књижевност год. IV св. 11, 340.

творца. Што је творевина веће вредности, то је теже ма којим језиком и средствима сугерирати њену вредност страном читаоцу — а Евгеније Оњегин свакако најмање оскудева у препорукама те врсте.

Није само садржај, семантика речи оно што чини ову поему одразом руског живота Пушкинова времена, одразом ондашњих духовних струјања, дивним описом женске душе и њене верности, сликом двеју руских престоница, сеоске природе итд. Све ово може лепо да се пренесе у други језик повољним одбиром речи. Али шта је оно што чини не само фабулу него и уобличење овог романа неприкосновеним уметничким благом и личном својином сваког Пушкинова сународника? Зашто сваки образован Рус зна да цитира стихове, баш те који и нису повезани са развојем радње:

Я помню море пред грозою:
Как я завидовал волнам,
Бегущим бурной чередою
С любовью лечь к ее ногам! (I, 33).

Павићев препев:

Још увек памтим море бурно
Кад завидех крај хладне стене
Валима што су текли журно
Пред ноге да се баце њене...

Ако се не узме у обзир невешто трансакцентована прва стопа у трећем стиху, препев није рђав. А да ли би икад наш читалац, упознавши се с овим местом поеме преко наведених, савесно препеваних редова, који нису лишени поетског смисла, — да ли би икад наслутио да у њима лежи један од најлепших бисера руске поезије? Или узмимо следеће стихове:

...В те дни, в таинственных долинах,
Весной, при кликах лебединых,
Близ вод, сиявших в тишине,
Являться Муза стала мне (VIII, 1).

Павићев препев:

У дољама се тада чудним
Са лабудовим криком жудним

Крај воде што у миру блиста
Јавила мени Муза чиста.

Чиме се може објаснити да ти Пушкинови стихови, у којима право оправдање за тајанственост долина не видимо, где крици лабудова и тишина делују контрадикторно, а речи „близ вод, сиявших в тишине", при хладној анализи, могу да створе утисак на брзину нађене, не много инвентивне риме за „мне" — да су ти стихови управо појам у руској књижевности, нешто што би могло бити уклесано у подножју Пушкинова споменика или споменика руској поезији уопште? Непреводиви су ови стихови не због значења, које није сложено, већ због оног надтекста, оног што је уз њих током појединачног и општег доживљавања њиховог прионуло, те сваки неминовни неуспех сваког преводиоца само је трагична кривица његова зато што се прихватио неизводљивог задатка.

Међутим, приближавање идеалу, макар и издалека, ипак је могућно. Могућно је расплести извесне нити које чине везу између реченог и неизрецивог. Треба, прво, покушати да се осети „тоналност" где год се то може. Ми видимо елегантну, галантну, куртоазну иронију Пушкинову, уперену против дама, салона, театара и будоара. И наш речник има начина, има потребних полуподругљивих деминутива, фигуративних значења, разних војвођанских германизама из времена аустриске владавине и сл., којима се данас тај фини потсмех може исказати. Уосталом, сва поема је писана у једном фином потсмеху, одајући Пушкинов животни став, нарастајући негде јаче, стишавајући се понегде сасвим, као напр. у нежном и поносном претстављању Музе читаоцу (VIII, 1—5). Даље (овде мислимо да лежи мали неуспех Павићева подухвата): кад Пушкин, са свесним, дидактичним карикирањем, даје писмо Ленског у згуснутом низу црквенославизама, архаизама, синтаксичких неумешности и кићења, која он дозвољава Ленском, али себи никад не би дозволио, — није ли се могло то место и облички имитирати па превести језиком у коме би било одјека наших славјаносерпских сочиненија? Код Павића је то писмо на истој линији с осталим текстом. Или узмимо делове у којима Пушкин, раскошно поигравајући својим неограниченим мајсторством, као да се враћа за неку деценију уназад и посипа своје редове лаком позлатом класичарских,

државинских и сличних звучања, као например при крају већ помињане прве строфе осме главе или на почетку треће строфе исте главе:

...Муза в ней
Открыла пир младых затей,
Воспела детские веселья,
И славу нашей старины,
И сердца трепетные сны.
. . . .
И я, в закон себе вменяя
Страстей единый произвол,
С толпою чувства разделяя,
Я Музу резвую привел
На шум пиров и буйных споров,
Грозы полуночных дозоров...

Зар не би могла и у нашем препеву, бар кроз једну једину реч, да зазвони нека Лукијанова или сопствена преводиочева, али псеудолукијанова, квазилукијанова нота? И наш језик има у својој баштини елемената који се по деловању могу поредити с онима којима је тако умешно баратао Пушкин, има донекле сличних боја за поједина књижевна расположења. Овим се средствима тим пре треба служити у препевима, ради постизања стилске једнакости са оригиналом, што је у њих немогућно транспоновати синтаксичке чиниоце који чине стилску вредност. Ако оригинални песник раставља сложени предикат подметом („Являться Муза стала мне"), или ставља прилог на необично место у односу према глаголу, или наглашено понавља исту реч, или прави реченице кратког даха итд. итд., што све код њега игра важну стилску улогу, творац препева свакако није скоро никад у стању да и то копира. И по томе је он у неповољнијем положају од преводиоца прозе.

Ми не желимо рећи да Павић није имао успеха и у таквим стремљењима. Следећа минијатура нека то покаже:

И писне она (боже благи!):
„О, дођи ми у дворе, драги!"

У оригиналу:

И запищит она (бог мой!):
„Приди в чертог ко мне златой!" (II, 12).

Он није остао слеп пред овим проблемима, али се ипак види да му је борба за значење, као и борба за строфу, стих, слик, била главна преокупација.

У погледу значењске стране препева већих замерки нема. Поред већ наведених места која смо истакли као узоре доброг јамба, а која су и узори добро пренетог значења, ево још неколико примера семантичке и версификационе складности:

Ал' пада мрак. У санке седа.
„Хеј, с пута! С пута! — Већ се зачу.
Засребрило се иње леда
На дабровоме огртачу (I, 16).
(Уж тёмно: в санки он садится.
„Поди! Поди!" раздался крик;
Морозной пылью серебрится
Его бобровый воротник).

Или:

Још змај, сирене, враг и амор
Узбуњују тај призор славни,
Још сном лакеји блаже замор
На бундама уз улаз главни,
Још гледаоци трупћу, шмрчу,
Ућуткују се, кашљу, хрчу . . . (I, 22).
(Еще амуры, черти, змеи
На сцене скачут и шумят;
Еще усталые лакеи
На шубах у подъезда спят;
Еще не перестали топать,
Сморкаться, кашлять, шикать, хлопать . . .).

И овај опис код Павића пун је живота:

У свему томе смисла нема;
Кроз рупу Тања вири с трема
И види — седе крај огњишта
За столом сама чудовишта.
На једном рог и псеће чваље,
Костур је с њим на једној нози
И чума с брадом к'о на кози;
На другом петлов кљун и траље,

Ни ждрал ни мачак крај њих преде,
А репат кепец с њиме једе (V, 16).
(Не видя тут ни капли толку,
Глядит она тихонько в щелку
И что же! видит . . . за столом
Сидят чудовища кругом;
Один в рогах с собачьей мордой,
Другой с петушьей головой,
Здесь ведьма с козьей бородой,
Тут остов чопорный и гордый,
Там карла с хвостиком, а вот
Полу-журавль и полу-кот).

Овде-онде препев би требало да буде вернији оригиналу. Не верујемо да се тешкоћама обликовања може правдати измена смисла у самој посвети:

Хотел бы я тебе представить
Залог достойнее тебя,
Достойнее души прекрасной
. . . .
Но так и быть — рукой пристрастной
Прими собранье пестрых глав . . .

— тако каже песник, извињавајући се скромно што дело није боље, али ослањајући се на добронамерност пристрасног пријатеља. У преводу ово гласи:

Пред тебе хоћу дар да ставим
Достојан твојих лепих жеља,
Достојан твоје душе красне
. . . .
Пун наклоности непристрасне
Прими шарене главе ове . . .

— дакле, без скромности, с уверењем да је дар достојан пријатеља чак и кад овај суди непристрасно о њему. Није срећно срочен ни почетак, који не личи много на веома познати почетак оригинала:

„Мој часни стриц је узор прави
Откад је сасвим занемог'о

И мисли сад у старој глави;
Сви треба да га штују много...".

Невештина или неразумевање запажа се у преводу 34-те строфе I главе, где се уствари наставља козерија о „дамским ножицама" и где Пушкин завиди стремену:

Мне памятно другое время:
В заветных иногда мечтах
Держу я *счáстливое стремя*,
И ножку чувствую в руках...

Превод:

Ал' памтим ја и друго време;
Кад успомена дођу звуци,
Ја опет држим *среће стреме*[1]
И ногу осећам у руци.

„Ножка" постаје „нога" и даље, у последњем стиху исте строфе:

Обманчивы, как ножки их.

Превод:

Обмањују — к'о њине ноге.

Ситница, која много мења.

Зашто је стих

Недели две ходила сваха (III, 18)

преведен као:

Три недеље је једна снаха
(У нашу кућу навраћала)?

Преводилац говори о рођацима, да их треба походити на Све свете (IV, 20), иако о томе у оригиналу нема помена, а зна се да су Сви свети католички празник, и то празник када се не чине посете живима.

Стих:

У Пелагеи Николавны ... (VII, 45)

преводи се:

А Николавна Толстогуба...(!).

На почетку Одломака из Оњегинова путовања стих

Хвала вам, девяти Каменам...

[1] Уместо: срећно стреме, уствари „срећни стремен".

преведен је као

Хвала вам, девет Каменова...

Међутим, Камене су музе у римској митологији, а датив множине од „камень“ ионако би гласио друкчије.

У Одломцима из путовања стих

Да щей горшок, да сам большой

преведен је:

И лонац шчија, али пун.

„Сам большой“ се не односи на лонац, већ то значи нешто као „свој господар“, „сам себи газда“, „ни бригеша за другога“.

Тај додатак је, узгред речено, препеван потпуно верно, са очувањем свих мушких сликова на местима где они стоје и код Пушкина, у чему код Павића не осећамо нарочиту натегнутост. Павић је превео и Пушкинове напомене уз Евгенија Оњегина, са свим стиховима које је ту Пушкин навео, али је скоро свуда оставио непопуњене оне празнине у поеми, за које постоје очувани у рукопису Пушкинови стихови, данас већ познати и присутни у издањима[1].

Српскохрватски језик Павићев, као што смо могли видети, на многим местима леп је и инвентиван. Замерили бисмо му само због неколико незграпних речи и облика, као и због неколико недопустивих русизама:

К'о перо с уста *Еолови'* (I, 20).
Ко мржњу сплетком *утољева* (II, 17).
Ил' што вас је *на своје жао*
(Из досаде на двобој звао) (VI, 34).

Необично звучи: на клеклу Москву (VII, 37), родбину стиглу издалека (VII, 44). А и ове руске речи или на руски начин саграђени облици и спојеви: да-с (II, 5), небосклон (II, 28), халат и чепац (II, 33), о билом, у дане биле (IV, 32; VII, 5), неземног живота (VI, 36), говоре о њој међусобно (VII, 49), несмелом девојком (VIII, 27). Ако се узме у обзир да је то готово

[1] Уствари, превео је само завршетак осме строфе друге главе, не спомињући да је тај део нађен у рукопису. Разлог томе су свакако разлике у издањима.

све што се може критиковати у целој поеми, број замерки је незнатан.

Павић је сам дао и предговор за свој препев. Не улазећи овде у књижевна питања, приметићемо само да је непотребно јак нагласак стављен на чињеницу сличности Евгенија Оњегина са Бајроновим Дон Жуаном, док је мало пажње скренуто на богату скалу проблема које додирује овај роман у стиховима — однос Пушкинов према књижевним правцима и истакнутим личностима његова времена, многобројни домаћи и страни писци поменути у делу, тема о позоришту тога доба, о руском фолклору, о контрасту између Петрограда и Москве итд.

Дата су обавештења о досадашњим југословенским препевима Евгенија Оњегина, а на крају има и тумач мање познатих страних руских речи (где су ушли и неки од руских израза које смо напред споменули, што ипак не значи да се у преводу могу давати непреведене стране речи у ширем обиму него што га захвата просечно познавање читалаца).

Пословичку лакоћу којом је писан Евгеније Оњегин („ни у прози се не би друкчије казало“, говоре о њему критичари), те ремек стихове и ремек строфе у ремек делу руске поезије, не очекујемо да ћемо наћи икада и у једном преводу ма на који језик. Али илузија да се чита оригинално дело, тако често отсутна у препевима, јавља се при читању Павићева превода, јавља се утисак да је Павић обдарен и као песник, не само као преводилац. Стога можемо бити захвални Павићу уиме свих оних читалаца којима руски језик није близак и који ће се литерарно обогатити прочитавши ово дело наше преводилачке књижевности.

И. Грицкат

О НЕКИМ ЈЕЗИЧКИМ И СТИЛСКИМ ПОЈАВАМА У ПРИПОВИЈЕТКАМА МИЛОВАНА Ђ. ГЛИШИЋА

Сви критичари М. Глишића слажу се у томе да је његов језик добар и богат. Један од првих који је то истакао био је П. Тодоровић. Још 1878 г., поводом Глишићевог превода Меримеове *Коломбе*, он је писао да је „преводиочев језик течан и леп“[1]. Наредне године био је још издашнији у похвалама. „Па и да није ових славних имена — каже Тодоровић оцјењујући Глишићев превод *Брђана* од Еркман-Шатријана — вредно је да се прочита само стога што ју је он превео; сваки превод његов као да није превод већ оригинал, тако је дивно преведен“[2].

Слично су писали А. Николић, М. Савић и многи други. Нико пак у том погледу није одао Глишићу веће признање од Ј. Скерлића. Поред осталог он је истакао да „ ... ми немамо писца који је више волео српски језик и толико полагао на његову чистоту као Глишић, ... код других писаца наших има више снаге, више боје и пластичности, више тананости и прелива, али ни код једног није толико чистих речи и тако потпуна српска фраза“[3].

На Глишићево зналаштво матерњег језика могло је утицати више чинилаца.

Он је из ваљевског краја који је познат са правилног и чистог говора.

---

[1] Пера Тодоровић: Коломба или крвна освета на Корзици. Прип. Проспера Меримеа. Превео с фр. Милован Глишић. — Стража, Нови Сад, I/1878, св. за септембар, стр. 148—151.

[2] (Пера Тодоровић)-а — : Брђани. Историска приповетка Еркман-Шатријана. С француског превео Милован Ђ. Глишић ... — Српска зора, Беч, IV/1879, св. 9, стр. 175.

[3] Јован Скерлић: Милован Ђ. Глишић. Писци и књиге, књ. II; стр. 94. Просвета. Београд, 1955.

С друге стране и његово књижевно формирање и први списатељски кораци падају у вријеме тријумфа Вукових идеја, — онда када су језичка својства била веома важна, ако не и првенствена квалификација за једног писца. То је било вријеме када су наши књижевници трудољубиво настојали да овладају тим својим неопходним алатом, кад је Л. Лазаревић биљежио сочне народне изразе у свом нотесу, кад је С. Матавуљ ђачки проучавао Вукове, Даничићеве, Бошковићеве и Новаковићеве списе[4], кад је Змај сабирао ријечи за своју велику збирку[5], а Л. Костић скупљао допуну за Вуков *Рјечник*.

Најзад, и Глишићева савјесност, која се испољавала на сваком послу, педантерија коју одаје и његов рукопис, била је од извјесног утицаја на ово. Како пишу Р. Домановић[6] и Ј. Скерлић, Глишић је при превођењу био у стању да трага данима за потребном ријечју, за оном која ће најбоље пренијети читаоцу одговарајући смисао. А како је изрална почео преводити, Глишић је већ отада морао осјетити потребу за богаћењем свога лексичког фонда.

У погледу интерпункције и правописа ваља истаћи да се Глишић у првим редакцијама својих прича држао више логичке интерпункције него касније у прерадама, да је три тачке, као знак прекида, и тачку и запету користио упадљиво чешће него што би требало и да је сложене прилоге разбијао на њихове саставне дијелове: *са свим* (Пр. I 160); *у нутра* (О II 587); *сутра дан* (Пр. I 157); *по што* (О II 586); *међу тим* (Пр. I 66); *у очи* (О II 586); *из небуха* (О II 598); *по дне* (Пр. II 16)[7].

---

[4] „У Новом почех читати Свето писмо у пријеводу Даничићеву и Вукову — износи Матавуљ у *Биљешкама једног писца* —. Тада набавих граматичке списе Даничићеве, Новаковићеве и Бошковићеве, па с великом помњом почех испочетка...“ (Сабрана дела, књ. IV, стр. 78. Просвета. Београд, 1953).

[5] Речничка грађа Института за језик САН.

[6] Радоје Домановић: Сећање на Милована Ђ. Глишића. — *Српски књижевни гласник*, Београд, 1908, књ. XX, бр. 8 (16 април), стр. 572 - 573.

[7] При изради овог рада служио сам се издањима штампаним за пишчевог живота. Једино за приче објављене у листовима до којих нијесам могао доћи, користио сам се Целокупним делима М. Глишића. На примјере сам упућивао скраћеницама, које претстављају: О — Отаџбина, 1875, 1880, 1881. — Пр. I — Приповетке. Београд, 1879. — Пр. II — Приповетке. Београд. 1882. Дом — Домаћица, 1885. — П — Подвала. Београд, 1885. М. Н. — Мале новине, 1890. — Д — Дело, 1894. — З — Звезда, 1899. — Л — Ловац, 1900. — СКЗ — Приповетке. Издање Српске књижевне задруге.

У језику Глишићевих прича има много особина говора његова краја, нарочито што се тиче синтаксичке структуре, неких израза и ријечи. Изрази: *ни йо јада* (СКЗ 1), *једна је йо једна девојка* (СКЗ 9), *йасши шака* (СКЗ 19, 65, 126), *йо вас дуги дан дрежде* (О II 588), *ни узми ни осшави* (СКЗ 32), *да је није шале* (СКЗ 9), *йогибе јадан не био* (СКЗ 41), *йройалио дуван* (СКЗ 70), *ништа ши бог не даде* (О II 629, III 299, V 304, Пр. I 64, СКЗ 195, 207), *бог и душа* (СКЗ 116), *йа ужди* (СКЗ 116), *кад су себе биле* (СКЗ 91, 178), *окрешасмо од сваке руке* (СКЗ 185), *да ми освешлаш образ* (СКЗ 215), *бог с нама и анђели божји* (Пр. I 64), — и многи још; поређења (в. даље); ријечи: *једнако* (стално, СКЗ 212), *ласно* (СКЗ 124), *шале* (О II 440), *јадо* (Пр. I 64), *боник* (Пр. II 65, 66), *бȍгме* (О II 314, 630, 633 ... Пр. I 121), *слазиши* (СКЗ 34, 69), датив: *о мене кукавици* (О IV 242), *јȏ мене* (СКЗ 39) — потсјећају чак на крај одакле су додигли и пишчеви преци негдје у другој половини XVIII вијека. По Љ. Павловићу велики дио живља у ваљевском подручју претстављају управо досељеници из Црне Горе, Херцеговине и Полимља[8]. А Градац, родно мјесто Глишићево, насељен је углавном тим дошљацима, који су за примљену екавштину, наметнули тамошњем говору нешто од свога, завичајног. Овим се зацијело може објаснити употреба неких ијекавских облика у Глишићевим причама (*седили су*, О I 591, 592; *йолешише*, О II 318; *улеши*, Пр. I 137, и сл.; *гњездо*, О I 588, *књечка*, О I 417; датив множине *ви*, О III 429 итд.).

Први Глишићев засад познати рукопис датира из 1868 г. То је молба Министру просвете и црквених дела којом Глишић и Б. Боди траже одобрење за покретање листа *Венац*[9]. Писана је екавски. Наредне године шаље Глишић извјештај о раду ђачке дружине *Срйска нада*, који је као и његов први штам-

---

Београд, 1904. — ЦД II — Целокупна дела. књ. II, Београд, 1927—1928. — Нр — Необјављени рукописи (*Сос машина лебец* и др. одломци). Римски број означава књигу или годину листа, а арапски — страну.

У приказивању граматичке структуре Глишићева језика ограничио сам се углавном на излагање грађе, не улазећи у неке шире интерпретације.

[8] Љуб. Павловић: Колубара и Подгорина. СЕ Зборник VIII. Београд, 1907.

[9] Државни архив НРС, Министарство унутрашњих дела, 1868, XXXI, 3191.

пани превод *Страховита ноћ*[10] у ијекавском наречју. То је, бесумње, данак књижевној моди онога времена којој, као што знамо, нијесу остали дужни ни Ст. Новаковић, ни Л. Лазаревић, ни м оги други.

Скоро сваку своју приповијетку, прештампану у збиркама, Глишић је прерађивао. Понеку и двапута. Најчешће их је, том приликом, стилско-језички дотјеривао. Није без значаја указати на те поправке, јер оне откривају не само пишчево брижљиво старање о побољшању свога израза, већ и неке његове ставове о језику.

У том погледу збирка *Приповетке* од 1882 г. претставља неку врсту међаша. Док у првој, претходној збирци од 1879 г., а такође и у осталим дотад објављеним причама, има доста неуједначености и отступања од утврђених језичких норми, у поменутој (другој) збирци опажамо пишчево настојање да се ослободи тога иако му увек не полази за руком. По свој прилици дужност драматурга, која се великим дијелом и сводила на његовање језичке чистоте у позоришту, била је од потстицаја и утицаја и на Глишића приповједача. Његово језичко пуританство, међутим, доћи ће до изражаја нарочито у збирци *Приповедака* од 1904 г., гдје се највидније огледа његова одређена језичка физиономија.

Незахвалан је посао стварати закључке по текстовима на које су, поред писаца, могли утицати и други — од уредника до слагача. Али како у неким сродним појавама код Глишића назиремо извјесне тенденције, за које налазимо дјелимичне потврде и у његовим рукописима, онда се можемо, мислим, упустити и у извјесна уопштавања, на основу онога што претпостављамо да је пишчево.

Прије свега упада у очи да Глишић приликом прерађивања тежи доследном екавизирању текста. У радном глаголском придјеву, аористу и футуру од глагола VII Белићеве врсте на *-ѣти* уклања заостале ијекавизме, — умјесто дотадањег *и* пише *е*[11]*: оседео* (СКЗ 1), *поседеле* (Пр. II 82), *видео* (СКЗ 43), *одле-*

[10] Зора, Београд, I/1869, бр. 10 (8 јуни), стр. 148—153.

[11] Одавде до стр. 182 користио сам се дјелимично објашњењима уз необјављено Просветино издање Сабраних дела Милована Ђ. Глишића које смо приредили Драг. Влатковић и ја.

тело (Пр. II 34, СКЗ 95), *оголела* (СКЗ 112), *салетели* (СКЗ 126, 169), *обневидела* (СКЗ 80), *позеленело* (СКЗ 50, 192), *полете* (СКЗ 3, Пр. II 19), *уврте* (СКЗ 46), *занеме* (СКЗ 220, Пр. II 15, 25), *седеће* (СКЗ 138) и сл. Ријеч *кљѐчка* исправља у *клѐчка* (СКЗ 13). У личним именима *Мата* (СКЗ 157 — 208), *Неша* (СКЗ 164, 178) и сл. промијенио је првобитни завршни вокал *о* у *а*. Чак и мјесто речце *осим* скоро без изузетка пише *осем* (СКЗ 5, 26, 38, 50, 55, 123, 178...). Отступања од овога или су омашке, које писац није запазио (напримјер *осим* — СКЗ 5, 202) или су пак у оним причама из ранијег раздобља, које нијесу прошле кроз „чистилиште" прерађивања (*позеленио* Пр. I 129; *салетили* — 132; *мрзио* 144 итд.; *осим* О I 592, 593; II 631, 632; V 300, Пр. I 106...).

Пада у очи да и ријеч својих предака *богме* писац веома често замјењује са *боме* (СКЗ 18, 38, 44, 51, 118), мада у приповијеткама из ранијих година има и првих облика (О II 314, 630, 633, 635; III 297, 299); *лако*, међутим, поправља у *ласно* (Пр. I 56.), премда у пишчевом говору има више облика *лако* (О III 109, 116; Пр. I 139).

Као поклоник Вукових гледишта писац скоро без изузетка пише — а уколико је од тога отступио и враћа (СКЗ 15) — облике: *људма* (О II 315, 317, 587, 630... Пр. I, 111, 128, 141, 145, 172; СКЗ 50, 95, 106; Пр. II 21, 25, ЦД II 345), *зубма* (О II 437; СКЗ 70, 171; ЦД II 347), *парчадма* (О II 438), *кљусадма* (О II 318), *речма* (Пр. II 50; ЦД II 327).

Придјеве *лисичији* и *мишију* поправља у *лисичји* (СКЗ 111) и *мишју* (СКЗ 185). Зацијело би тако поступио и са обликом *божији* (О II 315) из *Новог Месије* — да је прерађивао ову причу. По правилу, али не увијек, замјењује он дужу придјевску деклинацију краћом: *тешког* — *тешка* (СКЗ 1), *учитељевом* — *учитељеву* (СКЗ 19).

У падежним облицима придјева, замјеница и др., свакако ради еуритмије, писац често уклања последњи покретни самогласник: *нек* (СКЗ 1, 10), *свачем* (СКЗ 2), *сеоском* (СКЗ 4), *у ком* (СКЗ 5), *најстаријем* (СКЗ 223), али предлог *међ* проширује у *међу* (СКЗ 105),

Замјенички облик *сво* редовно препраља у *све* (СКЗ 1, 113, 157, 182, 191, 193); у ранијим радовима, које није прерадио,

има и *сво* (О I 591; ЦД II 319). С не мањом доследношћу замјењује и *цео* обликом *сав* (СКЗ 2, 4, 9, 65, 117, 155, 177).

Умјесто броја, уз генитив *њих* ставља веома често бројну именицу, умјесто *њих два, њих четири* пише, дакле, *њих двојица* (СКЗ 52), *њих четворица* (СКЗ 6), премда прве облике налазимо и у последњим приповијеткама Глишића (Л. V 25) а такође и у последњој збирци његовој (СКЗ 62).

Мјестимичне поправке врши и код односно-упитних замјеница типа *какав*. Наиме, облик *некаки* мијења у *некакав* (СКЗ 6; Пр II 18), *каке* у *какве* (СКЗ 19, 177), мада запажамо и обратан случај: *какву* — *каку* (Пр. I 55). Писац је у писању ових замјеница као ријетко гдје неуједначен. У истом пасусу поред *какве* налазимо и облик без *в* који је и Вуку својствен — *каку* (О III 316), а у наредном параграфу уочавамо двапут облик *каког*. Сличан је однос и у осталом Глишићевом тексту. У последњој његовој збирци приповиједака уз облик *какву* (СКЗ 123, 162) видимо и *кака* (СКЗ 40, 41), да не набрајамо остале бројне случајеве.

Глагол *оканути се*, неправилно уврштен у глаголе III врсте, писац је преносио у VII врсту (*оканути се*, СКЗ 1, 13, 15, 94, 98, 185, 202, 214). Наравно у ранијим причама Глишићевим, оним које нијесу ушле у издање С. К. Задруге, има и првих облика (О II 316, V 297; Пр. II 7; СКЗ 53). Ваља затим овом приликом истаћи да Глишић и Вуков облик глагола *заценути се* преправља у *заценити се* (Пр. I 74)[12], мада употребљава и дублет *заценути се* (Пр. II 61).

Од осталог у вези с глаголима треба поменути да Глишић каткад поправља *гледити* у *гледати* (Пр. II 47; СКЗ 214), мада има не мало и првих случајева (О V 297; Пр. I 105 — 107, 112, 135, 144; Пр. II 52, 61, 71; СКЗ 172, 192, 198); да од глагола III врсте *кренути се, окренути се, осврнути се, свиснути, стиснути, изврнути, разгрнути, превриути* и сл. прави аорист од краће основе *крете се* (СКЗ 117; Пр. II 5), *окрете се* (О II 597, 629; III 295, V 301; Пр. I 131, 157, 161; Д I 300, СКЗ 106,

[12] В. о томе опширније — Б. Милановић: О једном глаголском дублету — Наш језик, Београд 1958, н. с. књ. IX, св. 1—2, стр. 32—42 и М. Станић: Уз чланак Б. Милановића „О једном глаголском дублету", исто, стр. 43.

138, 144, 214), *осврте се* (О II 630; СКЗ 215), *свиште* (СКЗ 115), *стиште* (Пр. II 49, 137; СКЗ 113), *изврте* (О II 440), *разгрте* (О II 629), *преврте* (О III 298), али у осталим облицима од инфинитивне основе: *пристигнувши* (О I 598), *замакнуо* (СКЗ 174, има и *замакла*, 68), *навикнуо* (Пр. I 110), *потегнули* (СКЗ 191), *одмакнуо* (СКЗ 180), итд.; да динаризам *удрите* замјењује са *ударите* (СКЗ 12), а облик *силазити*, међутим, поправља у *слазити* (СКЗ 34, 69); да код глагола *свратити се* уклања помоћну речцу (СКЗ 6 а задржао је на стр. 224, 226), оставио је пак у *живети се* с ким (СКЗ 35, 38, 46, 183); да треће лице презента једнине *воле* поправља у *воли* (СКЗ 6, 36, а у Пупавчевом говору чува и први облик, О I 590, — има и *боле*, О V 301); да краћи облик глаголског прилога развија у дужи (*климнувши*, СКЗ 15; *погледавши*, 25), мада има и првих облика, а каткад овај прилог замјењује аористом *окрете*, *упита* (СКЗ 171, 214) и најзад да облике *омрзло*, *могне*, *мету*, *замче*, *прекоревати*, преправља у *омрзнуло* (СКЗ 83), *може* (СКЗ 144), *метну* (СКЗ 70), *замаче* (СКЗ 194, а има и облик *замче*, 171), *прекоравати* (Пр. II 10).

Од фонетичких поправки ваљало би истаћи сљедеће: а) уметање изостављеног вокала у синкопама и апокопама и у неким локалним облицима углавном у говору лица (брин'те се — *брините се*, СКЗ 116; хајд'мо — *хајдемо*, СКЗ 102; ргела — *ергела*, СКЗ 195; колик — *колико*, СКЗ 45; вако — *овако*, СКЗ 45, вамо — *овамо*, СКЗ 171; одвуд — *одовуд*, СКЗ 223), мош — *можеш* СКЗ 163; б) додавање сугласника такође углавном у говору лица (чоече — *човече*, СКЗ 168, 194; прегрш — *прегршт*, СКЗ 193; јес — *јест*, СКЗ 31, 122, 133) и в) промјена извјесних гласова (Инглиз — *Енглез*, СКЗ 127, 130; госпоја — *госпођа*, СКЗ 30; генерал — *ђенерал*[13], СКЗ 5; шћер — *кћер*, СКЗ 97, а има и први облик, Пр. II 22, затим шћерком — О I 586, Пр. II 25; једном пак облик *шћер* претвара у *кћи* СКЗ 223).

У прерађивању писац се, међутим, упадљиво недоследно односи према гласу *х*: некад га избацује (*ала*, СКЗ 1; *алакање*,

[13] У писму М. Глишића о раду ђачке дружине *Српска нада* запажамо ријечи ђимназист, ђимназија, оријинал. В.: Голуб Добрашиновић, Милован Ђ. Глишић у „Српској нади". — Књижевне новине, Београд, 1958, бр. 62, стр. 2.

СКЗ 17; *атер*, СКЗ 11; *дуну*, СКЗ 39; *маните се*, СКЗ 155; *итар* Пр. I 45; *наудити*, СКЗ 95), а каткад умеће (*грехота*, СКЗ 174; *хвала*, СКЗ 170; *оглухнуо*, СКЗ 168; *хита*, СКЗ 170; *хватају*, СКЗ 135; *хода*, СКЗ 47, а на стр. 191 оставио је *одаше*; *хајдемо*, Пр. II 36—7; *омахнуле*, СКЗ 2; *ухватио*, СКЗ 120. Али и кад није у питању прерада, у коначним редакцијама својих приповиједака дакле, — Глишић неуједначено употребљава овај глас. У истој причи, напримјер, има и *махну* (Пр. II 17) и *ману* (Пр. II 20), *сиромах* (О I 589, 599) и *сирома* (О I 599); у истој збирци: *халакнуше* (СКЗ 116) и *алачу* (СКЗ 44), *хода* (СКЗ 51) и *одаше* (СКЗ 191).

Ако отсуство тога гласа и можемо схватити у говору личности (*ајдуци*, Пр. I 164; *оће*, Пр. I 115, 162, 163; *оди*, О II 630), тешко је те исте облике правдати у пишчевом језику (Пр. I 165, 170; Пр. I 126, 137, 146, 150, 157, 170; О II 316, 631). Још доста примјера може потврдити Глишићеву неуједначеност у овом погледу: *дохвати* (О II 316, 629; V 291), *уватио се* (Пр. I 105, 109, 119, 123, 128, 137, 165, 166); *хита* (О II 437, 439), *итрина* (О V 293); *хладан* (О V 291); *ладовина* (О V 303 — 4).

У неким случајевима умјесто *х* стоји други глас: *руво* (О I 588, а има и *рухо*, СКЗ 219), *смеја* (О II 439), *налијо* (Пр. I 156), *дркће* (О V 295), *аркив* (писмо С. Петровићу, 15.IV.1885), *орасе* (О IV 581 доцније поправљено у *орахе*, СКЗ 57), а налазимо такође *сахата* (О I 592; II 630 — 631; 2 I 300) и *сата*, (СКЗ 5); *махала* (О III 414, 430) и *мáла* (СКЗ 114).

Код Глишића опажамо у више случајева и *в* мјесто *ф*. Овдје није ријеч о таквим појавама у језику личности, гдје би се то могло објаснити потребом језичке карактеризације. О томе ће бити говора доцније. Овдје се искључиво мисли на пишчев језик, на облике: *вес* (О II 632; III 296), *навору* (О V 298), *вирауни* (О III 114), *вргаз* (О II 634), *вермао* (Пр. II 7). Што се тиче именице *кава*, треба рећи да су чешћи облици са *в*: *кава* (О II 631; Пр. I 111, 115), *каване* (О I 597), а има и *кафана* (О I 586, 594).

Ријеч *софра* писац изговара *сојра* (Пр. I 105, 106), а капетан Максим из *Главе шећера*: *совра* (О II 633).

Овом приликом требало би говорити и о једној устаљеној језичкој појави код Глишића, о народном упрошћавању сугла-

сничке групе *ћн*. Наиме и он као Вук редовно пише *кутњи* (О V 294; СКЗ 209, 218), *светњачић* (СКЗ 142; ЦД 54, 56), *вотњак* (О V 292, 294, 304; Пр. II 7, 8; СКЗ 68, 158, 166, 171, 180, 181, 210, 212, 228, — правилно написано *воћњак*, Пр. I 20, 34 преправља у издању СКЗ 15, 26 у *вотњак*). Једини, ваљда, изузетак у овом погледу била би измена *кутњег* у *кућњег* (Пр. I 62), измјена направљена у првим годинама књижевног рада.

Као примјетне одлике Глишићевог језика могли бисмо сматрати изостављање почетног сугласника *п* у *тица* (СКЗ 38, 46, 47; О II 314), *чела* (СКЗ 41), *шеница* (СКЗ 231) или завршних консонаната *д* на крају префикса, односно на крају основе испред суфикса: *осећи* (О V 296; СКЗ 91, облик *одсечен* на истој страни вјероватно је омашка), *оскочити* (О II 630; Пр. I 69, 70; Пр. II 42, 65; Л V 25; СКЗ 78, 91, 194, 215, — ранији облик *отскочити* преправио у *оскочити*, а *отсечена* у *одсечену* (СКЗ 91); осим тога има и *осечен*, (О V 296), *осуство* (СКЗ 123), *посмех* (Пр. I 45, СКЗ 29, *посмевати се* (Пр. I 129; Л V 25; СКЗ 64, 119), *браства* (СКЗ 157), *госпоски* (О II 632), *срества* (О V 633, ЦД II 312). Међутим, пише он правилно *т* у *открњити* (О III 112), мада има више случајева ове ријечи без тога гласа (О II 632, III 110).

У синтаксичком погледу од значаја су ове измјене: писац је уз негацију промијенио генитив у акузатив *(ни чите — ни читу*, СКЗ 41); уз глаголе кретања замијенио је предлог *код* са *к* (уђоше *код попа — к попу*, СКЗ 184), а у дативу уметнуо *к* (приђе *њима — к њима*, СКЗ 22, избацио га је, међутим, у *приђе мучњаку*, СКЗ 77); *у далеку, од неко време, у наочарима, спремити ручак за ревизора, играју карте*, и *подвикну на њ*, преправио је у изразе: *у далеко, од неког времена* (СКЗ 130), *са наочарима* (СКЗ 5), *спремити ручак ревизору* (СКЗ 50), *играју карата* (СКЗ 25) и *подвикну му* (СКЗ 11, а у једној причи из раних дана има и први облик *подвикну на њ*, О V 597).

Од осталих појава у Глишићевом тексту, без обзира што их се писац није дотицао у преради, ваља поменути облике: *камењице* (СКЗ 113), *жиље* (О II 442), *дрвље* (Пр. II 12), *наго голо* (СКЗ 113), *најдоња* (СКЗ 36), *задружнији* (О V 292, СКЗ 227); дублет придјева *црквени* (Прилози КЈИФ XXIII, св. 3—4,

287—8) и *црквенски* (Пр. II 25, СКЗ 210, такође у молби Министарству, Д. А., 1882, XXXI, 3921), *паланчански* (О I 586) и *паланачки* (писмо А Хаџићу); јотовање у презенту код глагола *узимати* (Пр. II 68), *дозивати* (Пр. II 68), *засипати* (О III 299), *отимати* (О II 628) и сл.; губљење коријенског гласа *в* или *п* у глаголима *сене* (О I 599; Пр. II 11), *шкринуше* (Пр. I 62; Пр. II 50; СКЗ 139), *шане* (О II 319; Пр. I 63, II 51; СКЗ 115, 116, 212 а има и *шапну*, О I 591, СКЗ 41); компаративна употреба глаголских облика *волео* (СКЗ 58) и *најволео* (Пр. I 128); облик *не бригај* (Пр. I 117), *свију* (О I 586), употреба темпоралног акузатива (О I 590; Л V 25; СКЗ 57, 111, 163, 182, 190) и онда кад би се могао и генитив употријебити; облици *без ишта* (О III 109), *ни ода шта* (О II 44) итд.

Глишић је и сам свјестан богатства свога језика[14]. Са извјесном ноншалантношћу пита он читаоце знају ли шта је *ро̑га, љу̑ба, кле̑чка* (СКЗ 12 — 13), или *о̑је* (О II 314), са страшћу етнолога објашњава у фуснотама значење *белега* (О V 298), *змајеве отресине* (О V 292), *салауски марјаш* (СКЗ 77), *стру̏на* (Јавор, 1876, стр. 514).

Са сигурношћу познаваоца нијансира он значење глагола *пристати* (на шта, Пр. I 172; за ким, О I 601, СКЗ 32; није никуд пристао, О I 599, II 440; Пр. I 160 или *избити* (очи, Пр. II 11, СКЗ 114; на пут, СКЗ 59, 112; не избија из куће, Пр. II 22), да узмемо само ова два примјера.

Језик његових приповједака оставља утисак примјерне чистоте, премда и у говору самог писца, а још више у говору личности, има варваризама и провинцијализама а нијесу ријетки ни архаизми. Неологизама међутим скоро и нема, јер Глишић ни у томе није активнија стваралачка природа. Он је по својој прилици чуо у својој средини и ријечи *брканлија* (Д VII, 92), *готованисати* (О II 316), *мантијаши* (О II 346), *немировати* (Пр. II 62), *потрбушити* (СКЗ 214), *проаконтирати* (О II 346), *самотовати* (Дом. VII 92), *убӣтӣ сиромашак* (Л V 24), *углибљен* (О II 599) и сл.

[14] У огласу на Хиљаду и једну ноћ, потписници М. Глишић и Ж. Симић износе: „Што се тиче нашег верног превода и чистог језика, ласкамо себи да се нећемо постидети пред нашим читаоцима" (Српске новине, Београд, 1873, бр. 107, стр. 428).

Из сусједства Вуковог, Глишић, разумљиво, има и сличну лексику. Али, код њега налазимо знатан број ријечи које Вук није унио у свој Рјечник. То се не тиче само страних ријечи, на које Вук, као што знамо, није ни обраћао пажњу, ријечи као што су: *актови* (СКЗ 55), *апарта* (Пр. I 149), *апелирати* (СКЗ 11, Пр. I 144), *апеловати* (Пр. I 61), *архив* (СКЗ 55), *галантерист* (Д I 301), *еснаф* (Д I 301), *интересирати* (давати новац под интерес, О II 589, Пр. I 112), *маса* (О I 588), *мина* (О I 588 и у писму А. Хаџићу[15]), *пасквила* (П 4, 87, у Ваљеву их пише Глишић Хаџићу, зову *пошкриле*), *рецепис* (Н.Р.), *салутова* (Д I 299 — 300), *сегелтух* (ЦД II 54), *сер* (СКЗ 129—130), *сервус* (О II 439), *статус кво* (О I 587), *термин* (О § 589), *трефити се* (О I 597), *триод* (СКЗ 222), *тутор* (О I 588), *туш* (П 89), *фајерунт* (О III 299), *цимента* (ЦД II 54), *шлосер* (Д I 301), *шнајдер* (Д I 301), *шпекулација* (О II 589), *штек* (О II 315), *штрангов* (СКЗ 18), *шустер* (Д I 301).

Код Глишића налазимо и неке словенизме и архаизме. Њих је Вук намјерно избјегавао у свом Рјечнику, увиђајући да би управо такве ријечи отвориле врата кварењу нашег језика. Између осталог у Глишићевим приповјеткама сретамо: *дајанити се* (СКЗ 226), *заседаније* (Пр. II 17), *здање* (СКЗ 145), *молебство* (МН, 1890, бр. 92), *наказање* (О II 442), *повторавати* (Пр. II 46), *положни закон* (О III 113), *почитовати* (СКЗ 196), *прилежан* (О III 112), *протолковати* (СКЗ 196), *ревносан* (О III 112, 292), *рожданик* (СКЗ 181), *сајузити* (Пр. I 71), *сатвар* (СКЗ 117), *снисхођење* (О III 112), *утвари* (СКЗ 53, 55), *част* (СКЗ 50), *чест* (О II 633), *чудевеније* (О III 293), *чинодејство* (СКЗ 53, 55) и др., углавном црквене и административне ријечи, од којих су неке можда до извјесне мјере и понароћене.

У Глишићевом приповједачком дјелу запажамо и велики број турцизама којих код Вука нема. То су: *акмак* (н. р.), *асли* (О II 628), *баксем* (н. р.), *баксуз* (О II 439 — 440), *бекрија* (О III 292), *бозаџија* (Д I 301), *бели* (О II 635), *вираун* (О III 292), *виргаз* (О II 634), *гак* (Пр. II 68), *гулавер* (Пр. I 133—134, СКЗ

---

[15] Архив Матице српске, Нови Сад, бр. 629. Објављено у листу Напред, Ваљево, XII/1958, бр. 490 и у одломцима Борба, Београд, XIII/1958, бр. 31, стр. 6.

202; у писму А. Хаџићу од 24. IV. 1884 *голавер*), *ђоз баџилук* (н. р.), *елбет* (О II 633), *еиси бир* (н. р.), *инајет* (Пр. I 119), *ич* (н. р., СКЗ 106), *казначеј* (Пр. II 31), *курдисати* (Пр. I 159), *мертек* (Пр. II 42), *миндерлук* (О V 292), *набелајисати* (СКЗ 194), *оросиија* (О II 440), *йезевенк* (н. р.), *йењерлија* (н. р.), *рахат* — *рахатније* (СКЗ 224), *санћим* (МН), *сарачана* (СКЗ 54), *тараболос* (СКЗ 213), *тенећка* (О II 315), *теслимити* (Пр. I 64), *ћемане* (Пр. I 105), *ујдурма* (Пр. II 53, код В. само: ујдурисати), *укарарити* (СКЗ 77), *умаија* (ЦД II 55), *чаир* (О V 305; Пр. I 149, 165), *ценабет* (Пр. I 151), *цумбус* (Пр. I 132).

Најзад о богатој лексици Глишићевој говоре и наше ријечи којих код Вука нема. Ово се не тиче само општепознатих ријечи као што је *столар* (Д I 301) и сл., које Вук као новостворене кованице, по свој прилици, није ни хтио уврстити у свој *Рјечник*. Не односи се ни на ријечи које су код Вука у истом облику, а у друкчијем значењу као напримјер *а̏* (чим, *а он то изусти*, СКЗ 78 — код В. су дата друга значења), *белега* (О V 298; ЦД II 341, кончић или крпица са одијела болесника у бајању, а има и обично значење, СКЗ 122), *бистрити политику* (О II 587), *здимити* (побјећи, Пр. I 145 — код В.: опалити из пушке), *зрак* (ваздух, О II 318 — код В. зрак свјетлости), *избити* (избити очи, Пр. II 11, СКЗ 114; избити на ..., СКЗ 59, 102, 112 — код В. у друкчијим значењима), *извраћено* (смијати се, О II 630 — код В. изврнуто), *манастирина* (манастириште, СКЗ 190, 191, код В. аугментатив од намастир), *навикнути на кога* (Пр. II 20, СКЗ 216 — код В. навикнути коме, напр. поздрав), *насатке* (на бок, СКЗ 62, 63, код В. насатице, — за нож), *обити* (ноге, СКЗ 148, код В. у другом значењу), *поганац* (рђав човјек О II 440 — код В. зли пришт), *подвезати* (напр. уговор, Пр. I 132, 133 — код В. чарапе), *појмити* (Пр. II 12, 66 — код В. појмити се), *стати код кога* (СКЗ 120 — код В. друкчије), *увјет* (учинити с ким, О II 318 — В. ту ријеч везује за Дубровник), *чивитар* (у преносном смислу израбљивач, СКЗ 59, 112; Пр. II 23 — код В. трговац чивитом).

Овдје се такође не мисли ни на ријечи истог значења у нешто друкчијем облику као што су: *веселник* (СКЗ 128, 213 —

код В. веселик), *врућиштина* (Пр. II 15, 60 — код В. врућуштина), *дрекати* (О II 600 — код В. дречати), *изерен* (ЦД II 59 — код В. нахерен), *ја̀бана* (СКЗ 173 — код В. јаба̀на), *ја̀рина* (СКЗ 57 — код В. ја̀рина), *кућани* (СКЗ 218 — код В. укућани), *отресит* (Пр. I 109, а има такође као код Вука *отресан* О I 588, Пр. I 105), *песконица* (П. 2, ЦД II 319 — код В. песковница), *повратит* (Пр. I 140 — код В. повратљив), *прêша* (О II 441 — код В. прêша), *сиџада* (О II 630 — код В. серџада), *стакоце* (Пр. II 40—код В. стакленце, стакалце), *тумбе* (О II 318 — код В. тумба), *узастоп* (Пр. II 13 — код В. узастопце, и устопце) *узбезекнути* (О V 297 — код В. забезекнути и убезекнути), *укорити књигу* (СКЗ 181 а има као и код В. *укоричити*, СКЗ 210), *упијати уснама* (О I 591 — а има и *опијати* О I 588 — код В. успијати и опијати), *упропац* (О V 304, Д I 301, код В. упропнице), *фамулус* (Пр. II 36, 43 — код В. фамилијаз), *церекати се* (О II 630, III 296 — код В. церити се).

Нијесу у питању ни ријечи типа *бећарија* (О II 588 — код В. само бећари), *гривоња* (за чов̓јека, СКЗ 20 — код В. гривов пас), *миндерлук* (О V 292 — код В. само миндер), *поморија* (Дом. VII 92 — код В. само поморити), *утишкава* (О II 315 — код В. утишава), *чаршинлија* (Пр. II 9 — код В. само чаршија).

Овде се дакле напросто ради о ријечима којих нема у том значењу код Вука као што су напр.: *арнаутка* (пушка, Пр. I 158, 165; Л V 24), *без трага* (много, веома О II 588, ЦД II 311), *видети се* (наћи се, О I 589), *вино* (дјечја игра шоркапа, СКЗ 44), *гарабиљчина* (гарабин, Пр. I 157), *гуцкати се* (О I 593, Пр. II 8, 9, а има и *зуцкати се* СКЗ 176), *догорчати* (О III 299), *дрангулије* (О II 631), *жипчити* (Пр. I 133), *задиманити* (запушити, СКЗ 2) *зво́нац* (птица, СКЗ 76, ЦД II 345), *згрцати се* (О II 600, СКЗ 114), *зорт* (О III 114), *изгамбуљати* (О II 599), *измирна* (О II 632), *иметак* (Пр. I 112), *искокотити се на кога* (СКЗ 192), *искрмачити* (у писању, О II 632), *јазбити се* (О V 302, СКЗ 78, 119), *квит* (О III 298), *клибити се* (СКЗ 130), *клисар* (СКЗ 210), *колати* (О III 293), *коштати* (пробати, О III 295), *крндељ* (крњатак, Пр. I 137), *курјачки зев* (у Црној Гори: вучје виличне кости, у Србији: обрезана опута око вучјих чељусти, Пр. I 164), *леднути* (Пр. II 22, 60), *ло́га* (зечја јазбина СКЗ 111), *локмаш* (ЦД II 338), *маћи* (украсти, СКЗ 187), *ме-*

жганик (СКЗ 230), *нагуһити* (Пр. I 135), *налейио се* (у преносном смислу Пр. II 34), *налијо осйати* (преносно: напразно, Пр. I 156), *наоблак* (гра̏д, СКЗ 42), *на йрамен* (гра̏д, О III 432), *натентати* (Пр. I 138), *ненарефено* (непоспремљено, О II 631), *нерад* (није рад О II 437), *ногатати се* (СКЗ 62), *обешењак* (онај који се објесио, СКЗ 39 а употребљава ову ријеч и у значењу окачењак, СКЗ 18), *овратити* (СКЗ 229), *одаламити* (СКЗ 2), *одељак* (који се одијелио из задруге, СКЗ 224), *окарити се* (Пр. II 22), *окуњити* (О I 597), *ойлавак* (СКЗ 115), *ойучити* (окренути журно, О I 597, 629; Пр. II 12; СКЗ 68), *осеһи йотру* (СКЗ 8), *отйаднути* (тркнути, СКЗ 80), *ошљарити* (око механе, Пр. I 112), *йаласак* (кутија за уље, О II 631), *йармача* (О I 599), *йатрљак* (СКЗ 62, 183), *йеһанка* (пушка Пр. I 157), *йийав* (СКЗ 210), *йийиревку играти* (ЦД II 52), *йоисйалачавати волове* (СКЗ 162), *йокломйити* (СКЗ 34), *йоложни* (закони, О III 113), *йосецати* (СКЗ 63), *йотрагати* (СКЗ 69), *йоша* (попадија, СКЗ 209—212), *йра̏нга* (О II 629), *йреһавац* (снијег О III 229), *йрекамукати* (СКЗ 162), *йривулати се* (СКЗ 16), *йрокойкати* (О III 298), *йрокртољити се* (О V 293), *йуцаљка* (дјечја играчка од зове, СКЗ 226), *йрйа* (Пр. II 44), *расйедлити се* (СКЗ 193, 4), *рчин* (СКЗ 59, 67), *русвај* (СКЗ 58, 64), *салити сйраву* (О V 297), *сатарити* (О II 316 и у писму А. Хаџићу од 7.VI.1885 г.), *секнути* (кога, О III 294, СКЗ 185; *секнути у страну*, н. р.), *сетовати* (О II 633, Пр. I 139), *сйпати* (задувано дисати, О II 630), *сйрити* (мјесечина, О III 224 — у причи *Ноһ на мосту* има и просирује, *суревина, сура ноһ*), *стиснути* (јурнути, Пр. I 69; СКЗ 113), *туњкати* (СКЗ 210), *һитајка* (ЦД II 54), *удубе се* (у посао, СКЗ 154), *узверено* (СКЗ 66), *узорвана* (О III 114), *укокотити очима* (Пр. I 131), *унезверено* (О V 303), *уйройашһено* (О II 441), *халакати* (О III 296), *царевица* (пара, СКЗ 161), *цевара* (пушка, Пр. I 158, 165), *четомице* (СКЗ 57), *чита* (СКЗ 41, 44, 52, 55, 218), *шара* (пушка, Л V 24), *шома* (З 1899, бр. 44) *шушњар* (СКЗ 43).

Својом мелодиозношћу и уједначеном интонацијом, отсуством ексламација и емфаза, и другим изражајним средствима, Глишићево причање веома много потсјећа на казивање народног приповједача. Оно дијели мане и врлине његове. Осим изнесеног, заједничке су им особине: претпостављање фабуле лику; анегдотизам, ако би се тако смјело рећи; композициона нераз-

мјереност; стилска клишетираност; отсуство лирско-емоционалних пасажа и психолошке анализе, итд.

Али већ првом и овлашном погледу неће измаћи и неке разлике међу њима. Глишићева проза има више динамике и краће мисаоне цјелине, има живљи ритам и богатији дијалог. Глишић, дакле, није епски широк, није разливен и тром као народни приповједач. Више воли краћу реченицу. И кад је сложена, она је састављена махом од двије-три оскудније, међусобно мање зависне реченице.

Уметнутих и инвертованих ријечи и реченица мало је у његовом приповједачком дјелу. Подвлачим у приповједачком, јер се за остале његове чланке (за студију *Тодор Јанковић од Миријева*, *Народно позориште* и т. сл.) то не би могло рећи. Говорећи у ђачкој дружини о превођењу, Глишић је на уранку своје књижевне каријере казао поред осталог: „Сваку реченицу ваља разделити на више, јер што је реченица краћа, јаснији је слог“[16]. Те ријечи веома прикладно стоје и уз његов доцнији рад. Његове реченице не муте мисао, његове ријечи не спотичу читаоца.

У складу са оваквим приповједачким ритмом М. Глишића био би и избор одговарајућих језичко-стилских средстава: честа употреба приповједачког презента и футура, нарочито императива и аориста[17], који, као што је познато, убрзавају причање.

С друге стране писац избјегава имперфект. Изузев неколика случаја, и то углавном од глагола *хтјети* (*хоћаше* Пр. I 137, 157, СКЗ 41, 94, 144, 155; *чињаше им се*, СКЗ 92, *придржаваху и тешаху*, Пр. II 26; *говораху*, Пр. II 57; *гораше*, Пр. II 64; *бијаше*, О I 598; *заношаше*, Пр. II 70), Глишић се примјетно клони овог глаголског облика, који означавајући трајање радње изазива утисак развучености и спорости. Сем тога, разумије се, овдје треба узети у обзир и чињеницу да је имперфект у процесу губљења.

Као у народном причању и код Глишића је фигуративно изражавање, а особито употреба тропа, уочљиво оскудна. Уко-

---

[16] Нада (1868–1908), споменица ђака I београдске гимназије. Београд, 1909, стр. 6.

[17] Још је Доситеј запазио да „ово спосопствује много краткости, лепоти и живкости расказивања“ (Дела. Мезимац. Београд, 1911, стр. 414).

лико их има, то су углавном фигуре из народног говора. Поред ријетких метафоричних и метонимичних израза као што су: *било би и за кике* (СКЗ 56), *хтјело доћи до кика* (Пр. I 144), *накривим кайу* (Пр. II 46), *млатити глогиње* (Пр. I 71), *йразнē рукē* (О II 635), *шану на некако големо и страшно накострешено ухо* (О II 319), *мало ударен обојком* (О I 593, II 438), *смеши се брк* (О III 111), *добош йред кућу* (О II 441, III 116), *ушушкао се ваздан тамо око тих сјајних йулија* (О III 116), и сл., у Глишићевим причама сретамо повремено и народне изреке: *мрка кайа — зла йрилика* (О II 634), *куд ће шут с рогатим* (О III 297) итд., хиперболе *док би оком тренуо* (СКЗ 216) и сл.

Компарације су, међутим, најчешће. И оне су наравно у општем тону, — из народног говора чак и узете, типично народне, сталне, типизиране.

Ако се ради о бојама, жуто је *као восак* (Пр. II 66), бијело *као снег* (Пр. II 3) или *као овца* (СКЗ 190), модро *као чивит* (СКЗ 48), црно *као угарак* (О II 442) или *као угљен* (О II 628), црвено *као крв* (СКЗ 77); ако је ријеч о очима, оне играју *као на зејтину* (О V 299) или *свијетле као у мачка* (О V 299); извор му је *хладан као лед* (О V 292, Пр. II 42, 64), а *бистар као суза* (О V 292), практикант му је сув *као метиљава овца* (Пр. I 71).

И остала Глишићева поређења у истом су смислу: *мирна као јагње* (СКЗ 58), *као ни себи ни своме* (Пр. I 138), *наги го као од мајке рођен* (О V 300), *засйа као заклан* (Д I 299), *йраво као йроштац* (СКЗ 179), *йраво као свећа* (О V 303), или *йала као свећа* (Пр. II 71), *йомрчина као тесто* (СКЗ 195), *момак као златна јабука* (Пр. II 4), *смеран као девојка* (Пр. II 18), *задрхта као йрут* (СКЗ 58), *зној као грашке* (Пр. I 129), *сува као йастрма* (О V 299), *окисао као миш* (О I 599) и др.

Осим ових класичних поређења са компаративном речцом *као*, код Глишића налазимо и неку врсту поредбених конструкција из народа: *рекао би на жеравици стоји* (О V 300), *рекао би из књиге чита* (О V 293), и др. или *дугачку — сврх човека* (СКЗ 77); *сунце оскочи с койља* (СКЗ 91), *готово с ойанка* (Пр. II 16). Извјесну дозу компаративности можемо осјетити и у изразима: *чисто убијена* (Пр. II 15), *чисто таман* (Пр. II 16), *чисто крила добио* (Пр. II 11) итд.

У истом, народском духу су и чести елиптични обрти који не само што оживљавају причање, не само што га убрзавају, него га у исто вријеме чине мелодиознијим и интимнијим. Поменимо само неколико примјера: *Стоке доста, баштине доста — свега доста* (О V 291), *Кад онај човек те преда ме* (О V 304), *беж те за један шумарак* (О II 314), *па пљус њему на главу* (Пр. I 131), *кад али — шапа* (О II 630); *чим кући, падне као свећа боловати* (СКЗ 120), *него хоп — један за другим* (Пр. II 50).

Глишићева проза изразито је наративна, — у изненађујућој мјери личи на причања са сеоских посијела, на казивања чича Ивана из *Ноћи на мосту*, на сјећања Миладина Малешића из приче *Награисао*, итд. Она је на том нивоу, проста, течна и жива, испричана језиком пишчевих суседана. Глишић многе изразе напросто узима из народног говора, напримјер: *ово дана* (Пр. I 117), *ни дај боже* (Пр. II 22, СКЗ 176), *нит ромори нит говори* (Пр. II 27, 67), *ако не да толико и чини* (Пр. I 125, II 35), *ни до сто ума* (Пр. II 37), *и ту ли си душо* (СКЗ 170), *да му поткује опанке* (СКЗ 48), *тек руке ради* (О V 300), *ни узми ни остави* (О V 587), *ја* или *јали* у значењу *или* (Пр. II 15).

Он се не устручава да у више махова употријеби истовјетан израз (*не бери бригу* О II 633, III 110, Пр. I 164; *свак на своју страну*, Пр. II 6, 35; *по свем селу*, Пр. I 111, 142; *ништа ти бог не даде* О II 629, III 299, V 304, СКЗ 195); врло често почиње реченицу свезом *кад*, (*кад би* ... Пр. I 140, 161; II 12; СКЗ 124; *кад али*... О I 596, II 441, 629, V 300, 313, *кад ето ти*... О III 294) или свезом *док* (*док ето ти* ... Пр. I 113, 141, 150; СКЗ 11, 119, 123, 128, 138), до манира се служи императивним реченицама, напр.: *па удри закопавај* (О II 591), *удри загрћи* (О III 629), *ни дај боже да је онај* (О V 293, Пр. II 22, СКЗ 176), *па бежи што је жив* (СКЗ 113), *дај да се задужи* (О II 441), *Сима хајде те к њима* (СКЗ 18), *па хајд онако* ... *те по највећем пљуску* (О I 599).

Глишић је родоначелник наше сеоске *реалистичке* приповјетке. Његово причање, међутим, прожето је упадљивом субјективношћу, оном топлином и присношћу својственом народном приповједачу. То долази до израза и у атрибутима: *добра Смиља*, (Пр. II 4), *јадна Нера* (Пр. II 64), *мајку јадну* (Пр. II 70),

сиротој мајци (Пр. II 65), у бројним деминутивима: *парица* (Пр. I 106, Пр. II 4), *прозорце* (Пр. II 3), *ватрица* (Пр. II 26), *сиротица* (Пр. II 65), *усница* (Пр. II 66), *главица* (Пр. II 66), *ручица* (Пр. II 66), *гробак* (Пр. II 67), *кућица* (О II 441, СКЗ 223), *црвак* (СКЗ 163), *зградица* (СКЗ 223), деминутивима које као што видимо обично употребљава у својим емотивнијим причама (*У зао час*, *Прва бразда* и сл.).

Писац оживљава, мелодизује и понарођује своје причање употребом краћих замјеничких облика, *за се* (О I 589; Пр. II 64, СКЗ 79), *на ме* (О V 297; Пр. II 33), *на њ* (О I 596—7, — *на њега* преправио у *на њ*, СКЗ 52, О II 630, III 297 ЦД II 348); *за њ* (О I 599; Пр. I 111, II 4, 22) или перфектом без помоћног глагола: *свет се данас изопачио* (О V 292), *а оно окупило бубњати* (Пр. I 129), *Милун му купио* (Пр. I 129), *Среја већ позеленио* (Пр. I 129), *што га нашао* (Пр. I 130), *Среја узео ћемане* (Пр. I 131), *слободно му стати где хоће* (Пр. I 145), *ћурке се слетеле* (СКЗ 17), *деца ударила у алакање* (СКЗ 17), *некаку сингаву капутину претурио преко рамена а раздрљио се* (СКЗ 17), *неки је већ почели и просити* (СКЗ 57), итд.

Зацијело ради еуритмије Глишић каткад пребацује придјев иза именице, напр.: *кући сеоској* (Пр. I 106), *задруге јаке* (0 I 588) итд., или реченице *да га прими* замјењује инфинитивом *примити* (СКЗ 148), *да обилазим* — *обилазити* (СКЗ 32), *да у њу уђе* — *у њу ући* (СКЗ 225).

Тај особени, народски колорит Глишић даје не само прикладном синтаксичком структуром. И лексика, и изрази његови у одговарајућем су духу. Већ и примјери: *стаде на снагу* (Пр. II 4), *збијати шалу* (Пр. II 5), *ово дана* (Пр. I 117), *затурати шалу* (О V 305), *за живу главу* (Пр. II 6), *ни нанети* (Пр. II 9), *нареди људе* (СКЗ 8), рјечито говоре о народском карактеру Глишићеве прозе. У складу с овим је и тзв. народни календар, којим се он служи у приповијеткама *(уз међудневицу*, СКЗ 168, О V 293; *уочи Аранђелова дне*, СКЗ 175; *лицем на Лазареву суботу*, СКЗ 189; *Лицем на Митровдан*, СКЗ 204). Није он случајно у *Распису* умјесто ранијег податка *у јуну месецу* ставио у преради *око Петрова дне* (Пр. I 45). Датум 25 фебруар у *Злослутном броју* (О I 586) оставио је очевидно као број фаталан за Пупавца.

Глишић мјери и вријеме као његови сељани (*у сами мрак*, СКЗ 9; *око заранака*, СКЗ 17; *око мале ручанице*, СКЗ 70; *глуво доба*; СКЗ 77, итд.).

У овом свијетлу добијају значај и наоко неупадљиви детаљи, напримјер, замјена ријечи *увек* са више народним *свакад* (СКЗ 22, 52; — ово је Глишићев најчешћи израз за овај појам, као што је *једнако* мј. стално, (СКЗ 51 130, 160, 171); *изгледа* са *учини* (СКЗ 92, 216)[18], *као бајаги* са *шокорсе* (Пр. I 62; СКЗ 25, 51); израза *и сшаде у нужној, йрисшојној йозишури* са *и сшаде йраво као йрошшац* (СКЗ 137).

У својим приповјеткама Глишић се веома много ослања на језик ради карактеризације личности. Оскудицу психолошке анализе он дјелимично и надокнађује спретним коришћењем језика. Стога је дијалог веома чест у његовом дјелу.

Једно од успјелих средстава, којим Глишић индивидуалише своје ликове, јесу узречице. Трговцима и зеленашима (Вулу Пупавцу из *Подвале* и дућанџији Ђори из *Расйиса*) ставља сваки час у уста *равним начином* и *знаше;* Мојсилу Пупавцу из *Злослушног броја* „вино и по чаршиски" удешени а у суштини примитивно — неспретни говор у првом лицу множине, са честим примједбама: „*О, ви'ше, молимо вас*". Говорећи о Пупавчевом газди у истој приповијеци, Глишић пише: „Кад се први пут састане с човеком, особито са каквим чиновником, он вам онда све бира и намешта речи, да му изговор буде финији и по књишки; обично се тад снебива, слеже раменима и упија уснама градећи без трага скромну мину"[19].

О учитељу из *Роге* више казује његово разметање страним ријечима без тачног смисла и потребе употријебљеним, него што би то постигле странице и странице пишчевог објашњења. Из учитељевог говора избија не само његова ограниченост, него и

---

[18] У једном писму Вељку Радојевићу и Матавуљ износи сличну мисао: „У дијалозима ће сељаци говоре избаци сваку скована (књижевну) ријеч, као *изгледаш ми*, мјесто *чиниш ми се*, итд." (Симо Матавуљ: Сабрана дела, књ. VIII, стр. 385. Просвета. Београд, 1956).

[19] Отаџбина 1875, књ. I, стр. 588. Говорећи А. Хаџићу о таквим трговцима Глишић пише у раније поменутом писму: „ . . . они су или изучили који разред основне школе, или су на занату научили мало читати и писати. Остала им је образованост сва у томе ако умеду да начине мало љубазнију мину или покрет и ако изговоре неку варошку реч, например, „фино", „фала", „трефило", „нараф", „равним начином" (то им је облигатан израз), „сумирамо", „молимо" итд.

тежња да се одвоји од својих суседьана, да се уздигне изнад њих. И рефренски честа узречица *може, може ја* веома складно пристаје дремовном и у друштву ушепртљеном зарошком попу из приче *После деведесет година.* Припрости поп Вујица из приче *Ни око шта* често умеће у свој говор *на прилику* и *што се тиче,* а помоћник Петко из *Подвале* сваки час убацује *ја како.* Са ауторитетом и достојанством претставника власти, Петко том узречицом и нагласком на њеној првој рјечци, а такође понављањем неке ријечи, као да притврђује сваки свој закључак. С друге стране, он се — као што каже Глишић — ради те популарности код простог свијета чак и ачи, кад говори, отежући сваки други дио своје реченице као да пјева, додајући и своје: „ја како". То чини да би се видјело како је то „народни чиновник — не либи се народа"[20].

Глишићу полази често, али не увијек, за руком да говором изврсно диференцира личности. Већ и овлашном погледу неће у *Подвали* измаћи разлика између простог и простодушног а растегнутог говора сељака Живана са његовом узречицом *ко велим и казати се већ не море* и живог, самоувјереног причања назови адвоката Неше Зелембаћа, који хоће да убиједи Живана у потребу и успјех парничења, да га демагошком, улагивачко-интимном узречицом *брат Жико* намами у клопку. Потсјетимо се, најзад, приче *Шетња после смрти* у којој писац са успјехом национално диференцира своје личности (Црногорца, Цинцарина и др.).

Колико је писцу полазило за руком да искористи језик као средство карактеризације показује и поп-Вујичина жалба из приче *Ни око шта* (СКЗ 53). Дугим нескладним реченицама, затим партиципима *опадајаћим и клеветајућим, зовому* и сл., честим узречицама. *на прилику* и *што се тиче,* она сама собом и веома ефектно одаје примитивизам недоученог сеоског попа.

Вјерно је погађао и Цинцаре. Не само лексички него и синтаксички, њихов говор се издваја из осталог текста, има друкчији ритам, друкчију реченичну интонацију. Глишић их даје у приповијеткама *Шило за огњило* и *Шетња после смрти,* а међу његовим необјављеним рукописима чува се и причица *Сос машина*

[20] Исто.

лебец у којој су све личности Цинцари фурунџије и, наравно, сав дијалог, у њиховом жаргону. Да бисмо избјегли проширивање овога рада, нећемо наводити иначе бројне примјере.

Веома успјело, и то управо говором, Глишић исмијава и путника из *Злослутног броја*. Тај скупљач народних старина и обичаја, који се диви сам себи, прича смушено и неправилно, говори *јездач* (О I 593), *спису̑јем народни живот* (О I 549) итд, а тобож проучава народ. И на овај начин писац је хтио да покаже несклад између претензија и могућности тих такозваних научника, који у не тако давно постављеној надгробној плочи виде древни археолошки предмет, у обичном сељачком сврдлу необично стару алатку, и т. сл.

Прости говор сељака писац карактерише изговором *ф* као *в*: *ворма*, (Пр. I 123, 125, 126, 127, 329), *параграв*, (II 10) *валити*, *вираун*; (у *Глави шећера* сељак Радан говори *провесор*, *кава*, *у здрављу*, а његов сабесједник из вароши — *професор*, *кафа*, *сервус*); затим искривљавањем неких ријечи: *северство* (СКЗ 196) умјесто *сујеверство*, *концоларија* (СКЗ 150), *интерез* (О II 440); синкопама *виш*, (О III 294, 298; Пр. I 107, 117), *мош* (О II 441, III 116; Пр. I 121) итд., а можда је и *облагација* (О II 441) мјесто *облигација* (трипут употријебљено) у стилу Кочићеве *укопације*.

Али и „тај мајстор у Српском језику", како Скерлић назива Глишића, отступа каткад, као што је већ речено, од утврђених језичких норми: изоставља *х* у ријечима у којима треба да стоји, пише — *чела*, *тица*, *тичурина*, *шеница* или *оскочити*, *осуство*, *посмех*, *госпоски*, *сресва*, држи се као и кмет Живко из *Брата Мате* (СКЗ 178) народног једначења сугласничке групе *ћњ* у *тњ* (*кутњи*, *вотњак*, *светњачић*), или палатализације особних именица *Радојци* (СКЗ 105), *Савци* (О I 593) итд.

Код њега налазимо и неуједначену употребу замјенице *какав* и од ње направљених сложеница. Затим, *масан* (СКЗ 51, ЦД II 299), *ревносан* (О III 112, 292), *луцки* (Пр. I 129, Пр. II 9; СКЗ 176), поред *даду* (О V 297), *знаду* (О I 593, Пр. II 8, СКЗ 79, 124) и *умеду* (не само писар Видак Пр. I 107, него и М. Глишић у писму А. Хаџићу), *обре се* (О II 628, СКЗ 195, ЦД II 346), *боле* (О V 298, 301).

Глишић прави глаголску именицу типа *заклање* (Пр. II 17), употребљава падежни облик *за уветом* (Пр. II 17, СКЗ 161,

223, ЦД II 22), деклинира именицу *ӣедаљ* (Пр. I 47 а има и *ӣедао*, ЦД II 350) по IV-ој врсти, ставља предлог *са* уз несоцијативни инструментал (*задовољан са дневном ӣривредом*, О II 318) и др.

Глишић је, кажу, споро радио и просто капао над оним што је писао. Али и код њега има, додуше ријетко, стилски слабих мјеста. Поред катахрезе *викну ӣихо* (Пр. II 50 — преправио је на два мјеста сличан израз *викну ӣолугласно* у *рече ӣихо*, Пр. II 50 СКЗ 145), поред плеоназма *ойасна ойасносӣ* (Пр. II 47), поред прозаизама *ӣу се айелује на љубав* (Пр. I 61), *сӣекулаӣивна мисао* (Пр. I 116), *дейуӣација* (СКЗ 193), који у тексту као што је Глишићев нарочито упадају у очи, — у Глишићевим приповијеткама опажамо и фразу као што је *ӣуче заӣеӣо сӣање* (СКЗ 51), *ӣомамио се ӣо музици* (О III 295), рогобатну реченицу *Међуӣим је ишао ӣред ӣандурем ӣокуњен кроз чаршију Мојсило Пуӣавац* (О I 601), *По неком инсӣинкӣу ӣођоше да се већ једанӣуӣ разилазе* (О III 293).

На крају да закључимо: Глишић претставља запажено име међу онима који су дали прилог развоју нашег књижевног језика. Он располаже богатим лексичким фондом, а његова проза, без обзира на изнесене примјере, дјелује приликом читања чистије него што би се рекло послије овакве анализе. У лексици, синтакси, изражајним средствима он је веома близак нашем епском приповједачу, али краћом и бржом реченицом, обиљем дијалога итд. претставља нов квалитет у односу на народно приповједаштво. Глишић је у том погледу превазишао и народско причање Марка Миљанова и Стјепана Митрова Љубише. Глишићева приповијетка, почетна и гдјешто примитивна, започиње нашу умјетничку реалистичку прозу, која ће се са Л. Лазаревићем, С. Матавуљом, и Ј. Веселиновићем још више подићи и оплеменити, али ће још увијек у ритму и интонацији сачувати нешто од нашег епског приповиједања, да се тек у живљој и кртој реченици, у варошком говору Ст. Сремца и Б. Станковића углавном ослободи тога.

Голуб Добрашиновић

О ГРАЂЕЊУ ИМЕНА СТАНОВНИКА У ОДНОСУ НА ИМЕНА ЗЕМАЉА И МЕСТА

1. Овде неће бити речи о пореклу, основној етимологији ових речи него о међусобном односу и распореду наставака за грађење. Разуме се — овде не треба очекивати нека открића; па ипак мислим да је корисно дати прегледнију систематизацију ових наставака. Тако ће се боље уочити закони грађења ових именица, а то је од великог значаја, јер се писцу — а нарочито преводиоцу — готово нигде као у овој категорији не намеће тако често потреба грађења нових речи.

Према овоме, тема овог прилога у великој мери се подудара са темом рада П. Скока „Творба имена становника од имена земаља и области" (Језик II, бр. 3, 65—68). Скоков рад обилује прегледно изложеним материјалом и тачним објашњењима, па је намена овог прилога углавном да дâ допуну и само у извесној мери модификацију Скокових закључака. Скок третира само различите наставке за грађење имена становника, њихов постанак и међусобни однос, не упуштајући се у зависност тих наставака од облика основног топонима; он такође не расправља о законитостима које одређују кад ће се употребити један а кад други наставак.

У ранијим издањима свога правописа Д. Боранић је давао и правила грађења имена становника. Овде су добро уочене извесне законитости грађења, али дата правила не могу се потпуно применити. Боранић не узима у обзир зависност облика изведенице од семантике основне речи, а не узима у обзир ни наставак *-анац*, који је у новије време врло продуктиван. Тако он препоручује облике *Перувац, Бакувац*, а облици као *Кијевљанин, Атињанин, Данац, Финац* према његовим правилима имали би се сматрати неправилним.

2. Рекло би се да одабирање наставака за имена становника зависи од неколико разнородних околности:

— шта је примарно а шта изведено, топоним или назив становника; овде има случајева кад су обе речи изведене;

— да ли је у питању старије или млађе образовање;

— где или у ком дијалекту настаје таква реч;

— ако је реч туђег порекла — у коликој се мери то одражава на тип грађења у нашем језику;

— какво је значење основног топонима (да ли је то име насеља или земље и сл.);

— каквог је облика основа (тј. каквог је гласовног склопа и колико има слогова).

Закони грађења и продуктивности најјасније се огледају код основа страног порекла, јер ту има највише удела опште, књижевно језичко осећање, другим речима — овде се најмање одражава утицај локалних, дијалекатских тенденција грађења. Разуме се, ово вреди тек кад издвојимо суфиксалне елементе туђег језика и посматрамо *наше* наставке за те речи. У поменутом раду Скок се углавном ограничава на домаћа имена.

3. Да прегледамо најпре суфиксе којима се изводе имена земаља и места, узимајући у обзир само оне суфиксе који не улазе (никад или понекад) у основу за грађење имена становника.

За имена земаља и области углавном се јављају ови суфикси.

-ска. Наставак је придевског порекла (*-ьska*) и свакако претставља поименичавање: *Турска* = *турска земља*. У односу на име становника ово је очигледно секундарно образовање и углавном се изводи или од целог имена или по одбитку наставка *-ин*: *Турска, Мађарска, Хрватска, Словеначка, Бугарска, Немачка, Француска, Енглеска, Ирска, Норвешка, Шведска, Грчка, Данска, Финска, Швајцарска, Чешка*. Ово је некад био врло продуктиван наставак, а данас је непродуктиван и помоћу њега више не градимо овакве именице. Отуда је у употреби за познатија имена, која су рано ушла у наш језик.

-ија. Наставак је туђег порекла (уп. *Italia, Dacia* и сл.). У односу на имена становника углавном се понаша као наставак, тј. не улази у њихову основу: *Србија, Македонија, Далмација, Славонија, Словенија, Банија* у односу на *Бановац, Тракија, Или-*

рија, Румунија, Албанија (Арбанија), Русија, Јерменија, Монголија, Манџурија, Индонезија, Полинезија, Месопотамија, Феникија, Абисинија, Етиопија, Холандија, Естонија, Летонија, Литванија, Шпанија, Португалија и др. Али има и таквих имена на *-ија* у којима се при грађењу имена становника овај суфикс понаша као део основе, другим речима — где се топоним осећа као примарна а име становника као изведена реч: *Србија* у односу на *Србијанац, Аустрија, Белгија, Либија, Сирија, Аустралија, Бразилија, Боливија* и др. И поред великог броја речи са овим суфиксом, које постају такорећи и у наше време, не би се могло рећи да је он *у нашем језику* данас продуктиван. Он је продуктиван само утолико што се помоћу њега без тешкоћа могу у наш језик транспоновати имена земаља која у туђим језицима имају завршетке *-ia, -ie, -ия* и сл.

-ина. Само мали број имена земаља — и то домаћих области — има овакав суфикс: *Војводина, Херцеговина, Посавина, Подравина, Крајина;* слично се понаша и топоним *Приштина* (уп. *Приштевац*). Данас није продуктиван. Са именима становника претставља напоредна образовања од исте основе: *Херцегов-ина : Херцегов-ац* и сл.

-је. Уопште узето, овај суфикс у језику има широку примену за уобличавање сложеница са префиксом, чиме се наслања на глаголске именице, од којих можда и води порекло. Као топоним има доста ограничену семантику, условљену значењем падежне синтагме која му је у основи: *Загорје, Подунавље, Поморавље, Поволжје, Приморје*. У основу имена становника углавном не улази.

Појединих случајева постојања топонимског наставка који не улази у основу имена становника нашло би се на домаћем терену и још, као напр. *Пожарев-ац: Пожарев-љанин* (уп. Скокове примере: *Дубров-ка, Дубров-чанин: Дубров-ник; Трав-љанин: Трав-ник; Сарај-ка, Сарај-лија: Сарај-ево* и др.), али су они појединачног карактера, и ни у ком случају не могу бити углед за грађење.

4. Сад ћемо прегледати типове грађења имена становника, и то најпре у мушком роду.

Имена без наставка. Разумљиво је да се овај тип може употребити само тамо где је одговарајући топоним изведен неким

наставком. Ово вреди за наставак *-ска* и — сразмерно ређе — за *-ија*: *Мађар, Грк, Хрват, Немац, Чех, Словак, Енглез, Француз, Румун, Монгол, Рус, Черкез, Киргиз* и др. По односу према *Словеначка* овамо иде и *Словенац*, али с обзиром на *Словенија* ишао би у другу категорију. Овде се могу убројити и имена становника према топонимима који су по облику pluralia tantum: *Бјелопавлић, Васојевић, Паштровић, Његуш, Дробњак* и сл.

Имена земаља у односу на оваква имена становника претстављају секундарно образовање; отуда је природно што се овај тип најрадије јавља тамо где је из наше перспективе етнички моменат био значајнији од географског (уп. напр. *Хун*). Овим су одређене и границе продуктивности, наиме — за у ужем смислу етничке појмове, које не везујемо строго за одређени географски појам, овај тип се примењује без икаквих тешкоћа. Али например за становнике одређене земље овај начин грађења више се не примењује, и језичком осећању било би страно *„Норвег", „Швајцар", „Дан", „Белг"*; *Швед* и *Шкот* било би нешто прихватљивије.

Уосталом, у овој категорији може бити и доста страног утицаја (уп. magyar, inglese и сл.).

-ин. Речи са овим суфиксом врло су малобројне: *Турчин, Бугарин, Србин, Арапин, Татарин* и једва још која. Семантички чине целину са претходном категоријом, па има и обличког колебања: *Цинцар* и *Цинцарин, Арап* и *Арапин* и сл. Вероватно су доста давно изгубиле продуктивност; у сваком случају данас се нове речи не граде по овом типу.

Реч *Русин* данас заправо пре иде у претходну категорију него у ову.

-инац. Суфикс је по Скоку постао од романског *-īn-* и нашег *-ац*: *Далматинац*; елеменат *-н-*, бар теориски, могао је доћи и према суфиксима *-јанин, -јанац*: *Шумадинац*. Овај тип грађења није више продуктиван.

-ез. Ово је талијански суфикс (уп. код Скока). Јавља се у свега неколика примера: *Бокез, Кинез*, понекад *Малтез* (или *Малтежанин*), *Калабрез*; и *Енглез* је овакво образовање, али се овде не осећа као суфикс. Није продуктиван, изузев кад се из туђег језика узме готово образовање.

-лија. Ово је „обична турска постпозиција -li која служи као одговор на турско питање: Nereli sin? „Одакле си?“ Одговор гласи: Сарајли, Нишли, Бечли итд.“ (Скок). Суфикс нема знатније продуктивности[1].

Поред поменутих има и још разних појединачних образовања као *Бошњак*, *Крајишник*, *Кордунаш*, чакавско *Драганишћак* (од *Драганић*, уп. *горштак*), *Бокељ*, *Нишевљанин*; кад би се детаљно прикупила дијалекатска грађа, нашло би се овога много више. Оваква образовања, међутим, у данашњем књижевном језику нису продуктивна.

Заправо, основних продуктивних наставака за мушка имена становника има три: — *(ј)анин*, *-ац*, *-анац*.

— *(ј)анин*. Иде међу најраспрострањеније и најпродуктивније наставке. Употребљава се углавном у овим границама.

а) За имена становника која се изводе од имена насеља обично и острва ако се основа не завршава на сонант: *Београђанин*, *Новосађанин*, *Карловчанин*, *Сплићанин*, *Никшићанин*, *Сурдуличанин*, *Зворничанин*, *Парижанин*, *Чикажанин*, *Одешанин*, *Пекинжанин*, *Прањанин*, *Хелсинчанин*. Од овог правила мало је изузетака и углавном се јављају код краћих основа, затим за насеља чији завршетак (вокал) није прилагођен нормама нашег језика, најзад тамо где би се јотовањем исувише деформисала основа; другим речима, тамо где се јавља наставак *-анац*.

b) Доста често и основе на сонант кад значе насеља имају овај наставак, нарочито тамо где би употреба наставка *-ац* могла изазвати забуну или нејасност: *Крушевљанин*, *Пожаревљанин*, *Граховљанин*, *Лимљанин*, *Румљанин*, *Куљанин*, *Псковљанин* итд.

c) Од имена земаља овим наставком се нешто мање изводе имена становника, и то само ако се основа не завршава на сонант. При томе се или узме цела основа топонима: *Египћанин*, *Канађанин*, *Ирачанин*, *Алзашанин*, и сл., или се одбаци суфикс *-ија*, ређе *-ска*, *-ина*: *Етиопљанин*, *Арабљанин*, *Трачанин*, *Индонежанин*, *Полинежанин*, *Швеђанин*, *Норвежанин*, *Војвођанин*.

-ац. За овај наставак каже Скок да се не да „поставити правило када се употребљава само тај тип за изражавање моције“ и да се може казати једино то „да преовладава код прављења етника од земаља и ријечних области, мање код имена градова“.

[1] Уп. код Б. Маркова, НЈ н. с. VIII, 151—170.

Постоји, међутим, скоро без изузетка спроведена фонетска законитост: овај наставак употребљава се само онда кад се основа завршава на сонант; при томе се група сугласника — макар и био сонант у њој — не понаша као сонант. Овим правилом и тенденцијом коју Скок помиње одређене су границе ширења овог наставка.

То практично значи да се употребљава напоредо са наставком *-јанин* преузимајући његову улогу код основа на сонант, и то код имена земаља и „ријечних области" у основи доследно, а код градова делимично (заправо у новијим образовањима претежно).

Функцију оба наставка, међутим, — и то под сличним околностима — преузима компромисни наставак *-анац*.

Примери: *Сомборац, Бечејац, Јагодинац, Ваљевац, Ариљац, Мостарац, Требињац, Вараждинац; Сремац, Посавац, Херцеговац; Ирац, Финац, Данац, Естонац, Шпанац; Уругвајац, Иранац, Цејлонац, Јапанац, Авганистанац, Сибирац; Азијац, Индијац* (становник Индије).

Зависност употребе наставака *-ац* од сонанта на крају основе уочио је Боранић. Он, међутим, за репартицију наставака *-ац* и *-јанин* не узима у обзир семантички моменат о ком говори Скок, него узима као једини критеријум број слогова основе: вишесложне сонантске основе добијају по њему наставак *-ац*, а једносложне сонантске, као и све остале основе без обзира на број слогова — наставак *-јанин*. Извесне зависности од броја слогова у овом смислу свакако има, али се она не може узети апсолутно (уп. *Данац, Финац, Ирац, Дорац, Јонац*); такође се не могу сматрати неправилним образовања са наставком *-јанин* од имена градова са сонантском основом *Атињанин, Кијевљанин, Солуњанин* и сл.

-анац/-јанац. Овде имамо двојаке контаминације: романско *-an-* + наше *-ац* и контаминацију *-јанин* и *-ац*. Пример за прво је *Мароканац, Корзиканац* и сл., а за друго *Пироћанац*. *Врањанац, Пећанац, Скопљанац* и Скокови примери *Драганићанац, Крашићанац* теориски могу бити и једно и друго (вероватно су примери са истока по типу *Пироћанац*, а западни могу бити и другога типа — уп. код Скока *Јасканац*).

Суфикс *-анац* врло је продуктиван, нарочито за новија образовања од имена земаља. Границе ширења тешко је одре-

дити; уместо тога навешћу познатије примере: *Корзиканац, Сицилијанац, Мароканац, Белгијанац, Перуанац, Србијанац, Чилеанац, Индијанац, Бразилијанац, Боливијанац, Аустријанац, Аустралијанац, Јаванац, Тибетанац, Тебанац, Спартанац, Африканац, Американац*. Изгледа да се овај тип нарочито шири код топонима на *-ија* ако се то *-ија* не осећа као суфикс, затим код имена на вокал, нарочито краћих.

Ова три суфикса, *-јанин, -ац* и *-анац*, претстављају данас основне продуктивне категорије за грађење нових имена становника. Њихова репартиција зависи од више момената, у вези са обликом основе, са обликом и семантичким пољем суфикса, најзад са пореклом суфикса и старошћу одређеног образовања. Суфикс *-ац* од сва три сам за себе је најнејаснији, јер има у језику и друге функције. Суфикс *-јанин* потпуно је јасан (тј. не изазива асоцијације на друге семантичке категорије), али су његове незгодне стране у томе што јотовањем деформише основу и што се не може додавати основама на вокал. За разлику од ова два, суфикс *-анац* не изазива промене у основи и сасвим је јасан, али као новији суфикс нема довољно подлоге у домаћим образовањима, тако да се углавном примењује код страних речи.

6. Женска имена становника по правилу стоје у утврђеном односу према мушким именима, према којима се односе углавном као секундарна образовања. Односи су код распрострањенијих образовања доста прости. Углавном долазе у обзир три наставка: *-(ан)ка, -(к)иња* и *-ица*.

-ица. Ограничен је на мали број доста разнородних образовања и није више продуктиван: *Мађарица, Швабица, Тотица, Немица, Сремица;* чује се и *Бокезица*, понекад и *Енглезица*.

-(к)иња. Стоји углавном према мушким именима без наставка или са наставцима *-ин, -ез*, и то ретко код основа на сонант: *Чехиња, Влахиња, Гркиња, Туркиња, Рускиња, Енглескиња, Француськиња, Кинескиња*. Према наставку *-ац* долази углавном код једносложних основа: *Данкиња, Иркиња*. У овим границама је и продуктиван, нарочито код основа на веларе и фрикативне дентале (*Саскиња, Козакиња* и сл.) и онде где би суфикс *-ка* могао изазвати нејасност.

-(ан)ка. Овај наставак је далеко најпродуктивнији. У облику *-анка* он долази редовно према мушким наставцима *-јанин*

и *-(ј)анац* (однос *Хваранин-Хварка*, *Груђанин-Груђка* покрајинске је природе и у књижевном језику није продуктиван).

У облику *-ка* долази углавном у овим границама.

a) Скоро редовно према мушком наставку *-ац: Босанка*, *Црногорка*, *Шпанка*, *Јапанка*, *Сомборка* итд. Ипак према *Црнац* имамо *Црнкиња* (*црнка* има друго значење), према *Сремац* и *Немац* — *Сремица* и *Немица*, па и код других једносложних основа обичан је наставак *-киња: Финкиња*, *Данкиња*, *Иркиња*; можда би се нашао још који изузетак (услед тежње да се избегне нејасност, која код наставка *-ка*, с обзиром на широко семантичко поље, није искључена).

b) Према мушким именима без наставка (или са наставком *-ин)* употребљава се наставак *-ка* првенствено за основе на сонант, па и на друге сугласнике сем на веларе и фрикативне дентале (код ових последњих не — зато што би дошло или до сливања сугласника или до подударања са придевским наставком *-ска*, а обоје би довело до нејасности). Примери: *Монголка*, *Словенка*, *Јерменка*, *Цинцарка*, *Шиптарка*, *Румунка*, *Арнаутка*, *Арапка* итд.

Уопште речено, за женске суфиксе вреди ово: наставак *-ица* чува се само лексички, и може бити продуктиван само у дијалекатским границама; наставак *-киња* алтернира донекле са *-ка* и продуктиван је углавном тамо где је наставак *-ка* незгодно употребити; *-ка* и *-анка* основни су продуктивни суфикси.

7. Свакако би се на српскохрватском терену нашло доста територијалних разлика у међусобном распореду ових суфикса. За прецизније податке у том погледу потребна би била опсежна истраживања, и ја у то овде не могу улазити. Ипак се већ из познатих примера назиру извесне локалне тенденције.

Пре свега, однос *Хваранин-Хварка* констатован је за далматинске говоре (уп. рад М. Храстеа, Језик I, бр. 1). На истом месту Храсте одређује и простирање типа *Загрепчан* (без крајњег *-ин)*.

Према примерима *Пироћанац*, *Врањанац*, *Пећанац*, *Скопљанац* назире се ареа (или једна од ареа) наставка *-(ј)анац*.

Познато ми је за староцрногорске говоре да тамо преовлађује наставак *-јанин* и код основа на сонант: *Цетињанин*, *Гуси-*

њанин, Плављанин, Грављанин, Которанин, Кривошијанин; једино код сложених имена имамо *-ац: Црногорац, Доњекрајац, Горњепољац, Приморац* и још *Трешњевац, Кобиљевац* (ова два примера свакако услед дисимилације). Према томе, овде бисмо имали друкчије стање него например у севернијим говорима (уп. у Бачкој *Сомборац, Апатинац, Бечејац, Пачирац, Чантавирац* итд.).

Такође је у староцрногорским говорима према мушким именима без наставка доследно спроведен однос *-ка/-киња* — у зависности од тога свршава ли се основа на сонант: *Ћекличкиња, Цуцкиња, Бјеличкиња,* али *Косијерка, Пиперка, Штитарка* и сл.

8. У закључку поменутог рада Скок каже ово: „Јасно излази, да нема говора о каквом генералном правилу при творењу наших етника. Ту, према томе, чистиоцу језика не преостаје ништа друго него ослушкивати народни говор и тенденцију при грађењу, тј. одлучити се за онај облик, који говори и употребљава у већини народ или његови добри писци. Према томе, он неће стварати нова етника као Јастребаршчанин од Јастребарско, Светојањанин од Света Јана, Приштинац или Приштињанин од Приштина итд., кад народ тако не говори, него ће узети Јасканац, Светојанац, Приштевац, како народ уистину говори.“

Мислим да овде Скоков став изискује извесну модификацију, и да не треба круто спречавати тенденцију књижевног језика да отстрани разне локалне особености и подведе таква образовања под своје законе продуктивности. Према тома нећемо сматрати неправилним: *Конављанка, Груђанка, Травничанин, Сарајевка* и слична образовања која су потпуно у духу књижевног језика.

Сем тога, видели смо да се могу констатовати извесне опште тенденције продуктивности, иако не тако строга правила каква је давао Боранић. Овде ћемо те тенденције претставити схематски, разликујући за оба рода ове колоне: етничка имена код којих је етнички моменат примарнији него географски (Е), имена становника насеља (Н) и имена становника земаља и области (З).

основе	Е м.	Е ж.	Н м.	Н ж.	З м.	З ж.	Н и З м.	Н и З ж.
на сонант		-ка	-ац	-ка	-ац	-ка (-киња)		
на остале сугл. сем с, з, к, г, х	— (-ин) —		-јанин	-јанка			-(ј)анац	-(ј)анка
на с, з, к, г, х		-(к)иња			-јанин	-јанка		

Или речима: требало би се при грађењу држати бар ових правила:

a) наставком *-ац* могу се градити имена само од основа на сонант;

b) према наставцима *-јанин* и *-(ј)анац* женски наставак је редовно *-(ј)анка;*

c) код имена земаља не ваља употребити наставак *-јанин* за основу на сонант;

d) женска имена становника са основом на велар или фрикативни дентал не добивају наставак *-ка*.

Има и још једно „правило" којега се треба држати у језичкој пракси, што нарочито вреди за новинаре и преводиоце, наиме — треба избегавати грађење рогобатних имена. Тако је боље рећи *становници Курска* или *Иркутска* него *Курштани* или *Иркуштани*, боље *грађанин Монтевидеа* него *Монтевидеовац* или *Монтевидевљанин* и сл. Такође треба избегавати уношење туђих суфиксалних елемената у наша образовања.[2]

Митар Пешикан

---

[2] У часопису Језик, књ. IV, бр. 5, стр. 157 М. Зоричић с правом критикује образовање *Шкотланђанин*, јер се код нас не каже *Шкотланд*. Правилно би било *Шкот*, *Шкоткиња* иако ови облици нису довољно обични. Он критикује и облик *Арабљанин*, али овде постоји семантичка диференцијација: Арабљани живе само у Арабији, а Арапи и ван ње (уп. однос *Србин: Србијанац)*.

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТИЛА ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА

Значајне позитивне одлике Лазаревићева језика и стила истицане су често и увек оправдано у научној и стручној литератури. Проф. А. Белић подвлачи улогу Лазе Лазаревића у стварању онога што се обично, иако не увек потпуно оправдано, зове београдским стилом[1]. Проф. Белић такође указује и на улогу Лазе Лазаревића у развитку нашега књижевног језика[2]. Гледајући га у перспективи развитка нашега прозног израза, Ј. Скерлић је између осталих похвала Лазаревићу написао и ово: „Он је један од ретких српских писаца који су књижевност врло озбиљно схватили и врло озбиљно радили. Он пише са планом, врло пажљиво и врло савесно, и поједине његове приповетке у погледу финоће израде су мала савршенства. Он је, затим, писац који има књижевног образовања, који је читао велике узоре страних књижевности и развио свој књижевни укус. Он је врло писмен човек, са израђеним, прецизним, јасним стилом. И зато више но и један од српских писаца његова времена он чини утисак европског писца, и зато је више но и један од српских писаца превођен на стране језике“[3]. И још: „. . . да у њему треба гледати човека који је на европску висину подигао српску приповетку“ (о. с. 367). Тешко је, најзад, претпоставити да Богдан Поповић, и сам стилиста првога реда, није узео у обзир и стил Лазаревићев када је за његове приповетке рекао да су оне „са *Горским Вијенцем* најлепше што је наша књижевност досад дала“[4].

Овде ћемо говорити о стилу Лазе Лазаревића у приповеци „Све ће то народ позлатити“[5].

---

[1] А. Белић, Око нашег књижевног језика, СКЗ 312, стр. 211—212.
[2] о. с. 227—228.
[3] Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности, III изд., 367.
[4] Богдан Поповић, Чланци и предавања о књижевности, уметности, језику и моралу, СКЗ 236, стр. 35—36.
[5] Лаза К. Лазаревић, Целокупна дела, Библиотека српских писаца, 249—266.

Можемо одмах нагласити да се, када је реч о стилу, нарочито истиче Лазаревићев смисао за композицију приповетке. Сем тога, успеху пишчева реалистичког поступка допринела је и способност за проницљиво уочавање карактеристичних појединости. Отсуство знатног броја стилских фигура уопште је особина наше реалистичке прозе. Имајући реченицу једнаку Вуковој и реченици народне приповетке и уносећи у фразеологију многе особености говора свога краја, Лазаревић је постао типичан за ону фазу у развитку нашег уметничког прозног израза када народни језик наш налази подесне уметничке форме, чија је вредност несумњиво висока, да се у њих излије. Не треба, међутим, мислити да је са Лазом Лазаревићем све у вези с усавршавањем нашег прозног и уопште књижевног израза успешно изведено. И то не само зато што о дефинитивном савршенству ни у којој прилици није могуће говорити. Биће наиме још, и после Лазаревића, потребно да се наш књижевни језик ослободи извесних архаизма па да постане тако адекватан народном језику нашег савременог интелектуалца како се то догодило у делу Ива Андрића.

У композиционом погледу радња ове приповетке има три сцене: на пристаништу пред механом, у механи и понова пред механом. У томе кругу Лазаревић говори о потресном сусрету Благоја казанџије и његова тешко рањеног сина који се бродом враћа кући. Пошто је удаљио све оне који очекују брод, Лазаревић на сцени задржава две личности: казанџију Благоја и капетана Танасија Јеличића. Обојица су узнемирени неизвесношћу: казанџија очекује рањеног сина, а капетан не зна шта се десило са његовом женом кад су Черкези били у Књажевцу. Та неизвесност, међутим, није довољна да зближи ова два човека. У њихову дијалогу и размишљањима непрекидно се смењују мотиви њихових злих слутњи. Смењују се, али остају одвојени један од другог. Нема сумње да је Лазаревић овако компоновао своју приповетку зато да би, супротстављајући срећан завршетак капетанових брига ужасном призору приликом сусрета сина инвалида с оцем, још више истакао трагедију Благоја казанџије и његова сина. Стилист Лазаревић је на тај начин добро искористио композицију да би приказао основну идеју свога дела. Оваква композиција, усто, изведена је с високим осећањем мере.

У Лазаревићевим описима јасно се испољава она особина писца реалисте коју Иво Андрић назива смислом за карактеристичну појединост[6]. Тако је настао врло пластичан портрет капетана Танасија Јеличића:

„Капетан, пак, по имену Танасије Јеличић, стајаше готово цео дан на јѐдном месту, подбочивши се на сабљу. Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине. На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кашто виђа и на пенсионованим потпуковницима, па ипак оно те опомиње на омарину, иза које се диже олуј, одлећу ћерамиде с кућа и капе с глава. Пуначки, малени, с обе стране постриживени бркови, мален али подебео нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округао обријан подбрадак и чисти, масно жути, али не мршави образи, мала уста, с поверљивим контурама, велике руке, аљкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља — све то издаваше човека господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити оштрицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа, обрисао нос салветом, или чак забô виљушку у локумиће“ (Л. Лаз., о. с. 250-251).

Лазаревићев смисао за карактеристичну појединост омогућава му да ток догађаја и поједине епизоде учини уверљивим и потпуно реалним. То може да потврди и оно место у приповеци кад Благоје, занесен, прича о кобили коју је имао његов газда:

„— Какав је то коњ, управо кобила! Мајстор метнуо једанпут један сандук — овако оволики — не знам шта је хтео! А она: ђем на зуб, па овако. Па како је летела, онако у авлију! А кола закаче; па стражњи точкови остану пред капијом, а мајстор у капији, а сандук њега по глави, а предњи точкови код орâ, а кобила пред кућу, а ми да умремо од ... од ...“ (о. с. 259).

Честа употреба свезице *а* у живом причању врло је карактеристична за човека из народа који није имао могућности да

---

[6] Иво Андрић, О Вуку као писцу, Наша књижевност 2, фебруар 1946 (188—197) 192.

нарочито узгаја свој израз. Такав је овде случај са газда-Благојем. Лаза је то добро запазио и успешно реализовао у приповеци.

За оба ова примера вреде Андрићеве речи: „На лику или призору који је једном изабрао писац мора да између множине детаља открије онај који има пресудну важност за верност слике уопште, онај на коме ће почивати веродостојност целокупног казивања. За писца реалисту ти детаљи нису само сликовите фигуре, као што ни речи којима треба да их наслика нису и не могу бити случајне захваћене боје са неке богате палете ни произвољна игра звука, него стварне и строге лозинке по којима га ми читаоци познајемо и признајемо као сведока и на основу којих прихватамо његово сведочанство као истинито и веродостојно“[7].

Лазаревић води рачуна о индивидуализацији језика личности. Тако ће Благоје казанџија рећи *бобандирати* (Л. Лаз., о. с. 252), и направити овакво поређење: „У њега је рука, видите, овде дебља него у мене нога овде“ (252); склањајући столицу у механи питаће у срџби „што ће ово чудо овде“ (253). Капетан ће, с друге стране, речима за које се не може рећи да су уверљиве, објаснити Благоју однос државе према инвалидима: „То је лепо што је он за своју земљу осакатио себе. Али зато он не може тражити сад да буде саветник. Видите: сваки онај који је пролио крв за своју земљу, треба да се рачуна у срећне, јер је се одужио својој мајци, својој земљи. Сваки је дужан својој земљи, земља није никоме ништа...“ (255).

Особина је наше реалистичке прозе, као што смо већ истакли, да је број стилских фигура у њој веома ограничен. Разумљиво је што је компарација најчешћа и у делу Лазе Лазаревића: компарација је карактеристичан троп реализма уопште. Лазаревићеве фигуре показују најинтимнију повезаност овога писца са народним језиком. Карактеристичан је у том смислу овај пример компарације: „И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша“ (Л. Лаз., о. с. 265). Ово је типична фигура народне лирске поезије. Непосредним искуством из народног живота инспирисана је и ова компарација: „Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као

[7] И. Андрић, о. с. 193.

оно сасвим издубена главчина око оједне осовине" (о. с. 250-251). Разуме се, међутим, да постоји и једна битна разлика између ова два примера компарације: први пример уствари је клише узет из народне поезије, а други делује више оригинално, иако је и он очевидно створен на основу искуства из народног живота.

У Лазаревићевој фразеологији могу се препознати многи изрази карактеристични за старо варошко становништво Шапца. Белићеву констатацију да је Лазаревић у наш прозни израз унео особине говора шабачкога краја[8] потврђују пре свега примери Лазине фразеологије и начина изражавања уопште. Тако, један ће Шапчанин доиста питати: „Што то нема лађе" (о. с. 250) и то је врло карактеристично и за његов стил и за његову лексику и синтаксу. Питање је овако сажетије и експресивније него рецимо: „Зашто још нема лађе" или сл. Исто ће тако Шапчанин употребити управо прилог *кад* (а знатно ређе *некад*) у питањима типа: „Је ли се лађа још кад овако здраво задоцнила" (о. с. 257). Такође је за Шабац карактеристична употреба прилога *чисто* у значењу „готово, управо" или сл. у примерима као што је овај: „. . . чисто као да ће одоцнити, усплахирено истрчаваше поново напоље" (о. с. 250). Прилог *готово* још би се и могао употребити у овој ситуацији, али је прилог *управо* за ову прилику сасвим стран језичком осећању Шапчана. Чини ми се да су у реченици „Али дај ти, брате, штогод у жива уста" (о. с. 256) дошли до изражаја позната предузимљивост и реализам, толико карактеристични за старо становништво Шапца, оцаковиће, како су се обично звали. Веома је карактеристична за стари Шабац употреба прилога *зацело* који се среће и у овој Лазиној приповеци (стр. 256). Лако је разумети зашто се и код Лазе налазе прилог *кадгод* у значењу „некад" и прилог *здраво* у значењу „веома, много" (о. с. 257), карактеристични иначе за говор Срема и Војводине уопште: то је омогућило суседство Шапца са Сремом.

Овим, разуме се, није исцрпен број карактеристичних израза и стилизација које показују да је Лазаревић у себи дубоко носио типичан говор варошког становништва Шапца свога времена. Овим се, исто тако, није хтело рећи да су наведени примери познати јединo у Шапцу, али је неопходно нагласити да су они за стари Шабац били врло типични.

---

[8] А. Белић, о. с. 211—212.

На почетку смо рекли да је Лазаревићева реченица у потпуности вуковска. Ми смо и на примеру Лазиних фигура и фразеологије показали колико је његов израз везан за народни језик. И реченицом својом Лазаревић показује исту присну везу са тим извором целокупне наше новије књижевности. Чини ми се да би Лазин стил био уствари и данас без замерке да у њему нема извесних архаизама којих се наш прозни израз тек касније ослободио. Када се говори о архаизмима код Лазаревића, треба указати у првом реду на сувише честу употребу аориста и, нарочито, имперфекта у његову делу. Можемо рећи да се имперфекат у савременом шабачком говору потпуно изгубио а да је и употреба аориста редукована[9]. Не треба сматрати да је у Лазино време ситуација била знатно друкчија. Потстрек за толико честу употребу ових времена Лаза по свој прилици није могао добити у говору свога родног места. Ово своје мишљење потврдићемо анализом ситуације у самој Лазаревићевој прози.

Има случајева када је Лаза употребом аориста успео да створи врло позитиван ефекат. То се напр. десило у уводном пасусу, где се писац служи и другим синтаксичко-стилским средствима да би остварио ефектан почетак приповетке. Лазаревић је, наиме, очевидно желео да од самог почетка запреми пуну читаочеву пажњу, да читаоца учини потпуно активним сведоком догађаја о којима говори. Зато он приповетку почиње копулативном свезицом („И сумрак се поче хватати, а лађе још нема" — стр. 249). Зато употребљава и знатан број аориста у почетку приповетке: аорист је у оваквим приликама израз приснијег казивања, њиме се омогућава читаоцу да се лакше уживи у ток радње. А целокупно ово уживљавање читаоца у радњу, у догађај као да потиче од пишчеве жеље да наговести нестрпљење Благоја казанџије о којем говори већ у трећем пасусу.

Међутим, у даљем причању честа употреба ових времена управо омета постизавање стилског савршенства приповетке. Такав је случај с овим пасусом:

„Тек око поноћи он се извали на клупу крај прозора, бацивши најпре још један поглед на лампу, која све сла-

[9] М. С. Московљевић, Акценатски систем поцерског говора (Бгд. 1928) V.

бије светљаше и све грђе смрдијаше, и на Благоја, који хркаше, туривши главу међ' ноге и пруживши обе руке напред, као да држи уздице" (о. с. 261).

Да је у Лазаревићево време употреба аориста и имперфекта у шабачком говору била померена, доказ су и примери у којима Лаза место имперфекта употребљава аорист трајних глагола: I. „Капетан га више не слушаше. Његове мисли беху далеко: чак у Књажевцу. Тамо му је била жена код матере, чекајући да се ослободи бремена. Али тада су тамо били и Черкези! Ужасне комбинације *севаше* капетану кроз главу. Сва варварства, која су починили ови љубимци Јевропе, сликаху се живим бојама у његовим мислима" (о. с. 259). II. „Народ поче редом спуштати у капу. Међу путницима беше наше браће Руса, са оном, како они веле, „широком натуром". Они немилице *даваше*" (о. с. 265) (подвукао Б. М. Н.).

До ове појаве могло је доћи само зато што Лазаревић није имао поуздано осећање значења ова два облика.

Па ипак, Лаза често употребљава аорист и имперфекат. Сматрам да код њега склоност за то није дошла под утицајем живога народнога говора шабачкога краја, већ да се она развила под утицајем старије наше књижевности. Не испољава ли се и на овај начин Лазина оданост традицији? Овом особином своје прозе, међутим, Лазаревић ће све мање бити присан модерном читаоцу. Уосталом, наш прозни израз ће се тек касније ослободити овога манира, да би се, као код Ива Андрића, употреба ових времена свела на реалну меру.

Сводећи ово своје излагање, можемо рећи да је Лазаревић снажан писац пре свега по успешној примени реалистичког метода у својој приповеци. Он одлично влада композицијом и добро познаје начела на којима се заснива реалистичка проза. Језик Лазаревићев је у пуном значењу народни језик; то је народни језик шабачкога краја. У Лазаревићеву делу тај је језик добио своје високо уметничко оваплоћење. На тај начин Лазаревићево дело је и поуздан путоказ који је наш прозни израз исправно одвео ка још богатијој уметничкој издиференцираности.

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Нагрижени ланци са брода „Баунти" затрепери су* (НИН бр. 391, Недељна панорама, стр. 2).

Правилан облик трпног придева глагола *нагристи-нагризем* гласи *нагризен* а не *нагрижен*. Само глаголи који имају *е* или *и* у инфинитивној основи а *и* у презенту испред личних наставака, имају у трпном придеву јотован крајњи сугласник основе: *волети-волим-вољен, пазити-пазим-пажен* и сл. Зато је требало написати: *Нагризени ланци . . .*

2. *. . . ако се таквој деци догоди да приликом пада сломију руку или ногу* (НИН бр. 391, Недељна панорама, стр. 6).

Глагол *сломити* има исте презентске облике као и глагол *ломити* (*ломим-ломиш* . . . они *ломе; сломим-сломиш* . . . они *сломе*). Тако је и код сложених глагола *преломити-преломим, одломити-одломим* и сл. Значи, додавање префикса на основни глагол не повлачи за собом и промену презентске основе. Према томе треба: . . . *да приликом пада сломе руку или ногу*.

3. *Дубио је и обликовао глину, припремао се за светску изложбу* (Борба 29. VI. 1958, стр. 10).

Писац сигурно није хтео рећи оно што је написао. Реч је о уметнику који је *дубао* глину (правио удубљења у глини) а није *дубио* (стајао главом дупке). У питању су, као што видимо, два глагола потпуно различита по своме значењу, али слична по својој гласовној структури: *дупсти-дубем-дубао сам* и *дубити-дубим-дубио сам*. У наведеном примеру требало је употребити гл. *дупсти-дубем-дубао*.

4. *Можда не би ни застали . . . да до нас . . . није допро жустар узвик* (Политика 2. VII. 1958, стр. 7).

У првом лицу множине потенцијала глагола *застати* уочавамо облик помоћног глагола *бити би* уместо *бисмо*. Није ретко

да се и за прво лице једнине и друго множине употреби такође *би* уместо *бих* одн. *бисте*, а познато је да *би* одговара једино 2 и 3 л. једн. и 3 л. мн., напр.: *ја бих сео, ти би..., он би...; ми бисмо сели, ви бисте..., они би ...*). Због тога у наведеној реченици треба рећи... *не бисмо ни застали.*

5. *Упутство за употребу каже да треба добро намазати по одређеном месту* (Политика 22. VI. 1958, стр. 4).

Није добро рећи *намазати по одређеном месту* јер је *намазати* тренутан глагол, а предлог *по* у овом случају има значење простирања, које да би се извршило захтева извесно трајање радње, њену трајност. Каже се *намазати нешто* а не *намазати по нечему*, напр. *намазати руку* или *намазати лице*, а никако *намазати по руци, намазати по лицу*. Упутство је, дакле, требало да гласи: ...*добро намазати одређено место.*

6. *Из свега тога, а посебно из свесне воље и акције може се у овоме извући много користи* (Политика 2. VII. 1958, стр. 6).

Или је требало потпуно изоставити *у овоме*, или употребити изразе *за ово* или *у овоме погледу*, па би горња реченица била јасна: *Из свега тога ... може се у овоме погледу* (или *може се за ово*) *извући много користи.*

7. *Данас, 15 година после борби на Сутјесци, у рату потпуно срушеном и после рата обновљено Гацко слави свој празник* (Политика 2. VII. 1958, стр. 5).

Артибути морају бити у истом падежу у коме је именица коју они ближе одређују. Стога не ваља ... *срушеном* и ... *обновљено Гацко слави* него *срушено и после рата обновљено Гацко слави свој празник.*

8. *Свечаност у Гацком. — Високи гости преко Гацког стигли на Тјентиште.* (Политика 3. VII. 1958, стр. 1).

Два пута на једној страни, у насловима, иста грешка: *Гацког* и *Гацком*, а треба *Гацка, Гацку* јер се *Гацко* мења као именица *село.*

9. *Тако ће анкета „Југословен нашег доба" постати стална рубрика нашег листа на којој ће читаоци моћи да у анкетној форми изражавају своја мишљења о појединим значајним питањима* (НИН бр. 391, стр. 1).

Читаоци могу да изражавају своја мишљења само *у рубрици* а не *на рубрици*. Према томе треба: . . . *стална рубрика нашег листа у којој ће читаоци моћи да . . . изражавају своја мишљења.*

10. *VII Конгрес и његова историска документа нису упућена само члановима СКЈ* (НИН бр. 391, стр. 1).

У овој реченици подмет је не само *његова историска документа* него и *VII Конгрес*, па је то требало показати и у прироку, тј. требало је употребити глаголски придев у мушком роду: *VII Конгрес и његова историска документа нису упућени.*

О. Р.

11. *Неко је скроман: набави себи сасвим мали аутомобил, вози свега три литре на сат!* (Васа Поповић, Човек тражи срећу, Београд — 1956, стр. 13).

Елипса „ . . . *вози свега три литре на сат!*" није добра ни са стилске ни са граматичке тачке гледишта. Боље је рећи *троши три литре на сат*, или *вози са три литре на сат*, где би ово *са три литре* значило средство којим се омогућава вожња.

12 *Трчао сам на пошту, била је клизавица, налетао сам на пролазнике, жену сам једну гурнуо, ја нисам имао времена да се извињавам, само сам се с десет корака осврнуо* . . ." (Васа Поповић, Човек тражи срећу, Београд — 1956, стр. 29).

Не може се рећи *с десет корака сам се осврнуо*, је се предлогом *с* с генитивом може обележити значење места само ако се тим генитивом тачно назначи само место. Синтагма *десет корака* показује растојање а не место као такво. Треба зато рећи: *прешавши десет корака*, или *када сам прешао десет корака*, или *тек што сам прешао десет корака.*

13. *Студенткиња му је шал наместила . . . Као некада његова Љубица, Љубица њега . . . Некад . . .* (Васа Поповић, Човек тражи срећу, Београд — 1956, стр. 38).

Реченица *као некада његова Љубица, Љубица њега* није добра. Мора се рећи *Љубица њему*. Овде л. заменица мора да дође у дативу, а не да буде у генитиву, као што је у примеру.

14. *Или — можда ја и нисам тужан, можда је мени само доста странствовања на оној страни, можда ја сувише Фиренцу чезнем и сунце . . .* (Васа Поповић „„Београд" у Бечу", Политика 16. III. 1958, стр. 9).

а) Уз глаголе и изразе осећања име појма који их изазива стоји у инструменталу с предлогом *за*. Зато је правилно рећи: *можда ја сувише за Фиренцом чезнем*.

б) Боље би било рећи: *можда ја сувише чезнем за Фиренцом*, јер глагол на крају реченице и после допуне није у духу нашег језика.

15. *Лори је лежао на ћилиму испред камина, претварајући се да се одмара, али је уствари гледао у ватру оним замишљеним погледом који му је црне очи чинио тако лепе, топле и бистре* (Л. Алкот „Четири сестре", Београд — 1957, стр. 234, превео Лука Семеновић).

Глагол *чинити* тражи допуну у инструменталу; каже се: чинити срећним, радосним, веселим. Зато би било боље рећи: *гледао (је) у ватру оним замишљеним погледом који му је црне очи чинио тако лепим, топлим и бистрим*.

16. *Сагнувши се ниско над сестру коју је највише волела, пољубила ју је у влажно чело, и душа јој на језику, тихо шапнула:* ... (Л. Алкот „Четири сестре", Београд — 1957, стр. 235, превео Лука Семеновић).

Овако речено *и душа јој на језику, тихо шапнула* није довољно јасно. Можемо помислити да је особи која је шапнула била душа на језику, или како се код нас обично каже — да јој је душа била у носу. Међутим није болесна девојчица шапнула сестри, већ сестра њој. Боље би било ово сасвим изоставити, јер смисао не би много губио, или лепше превести. Могло би се рећи *и шапнула јој је као да јој се њена сопствена душа налазила на уснама*. Радије мало слободнији превод, него могућност да се дође до двосмислености.

17. *Не верујем да ћеш ти то икада рећи, и знам да се он неће задовољити с тим, макар му и рекла*. (Л. Алкот „Четири сестре", Београд — 1957, стр. 279, превео Лука Семеновић).

Неправилно је *задовољити с тим*, треба *задовољити тим*.

З. Г.

НАШ ЈЕЗИК *излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин.; цена појединог броју је 60 дин. Претплату слати Институту за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I, на текући рачун код Комуналне банке бр. 101-701-2-1483. Рукописе слати Уређивачком одбору или Бериславу Николићу, секретару Одбора, Институт за српски језик Српске академије наука, Београд, Кнез Михаилова 35/I.* — Рукописи се не враћају.